

“पञ्जा नरान रतन”

परियत्तिशिक्षा

परियत्ति सद्धम्म कोविद मध्यम वर्ष

(कक्षा ९, छैठौं पत्र)

ऐच्छिक पालि

(प.स.पा. को कोविद प्रथम वर्षको पाठ्य-पुस्तक)

पूर्णाङ्क १००, उत्तीर्णाङ्क ४०

- १) पालिपाठमञ्जरी - ४० अंक, १५ घण्टा
- २) धम्मपदट्टकथा (पालि) - ४० अंक, १४ घण्टा
- ३) नेपालका बौद्ध जनजाती - २० अंक, ८ घण्टा

संकलन

भिक्षु निग्रोध स्थविर

(सचिव, ने. बौ. शिक्षा परिषद्)

“पञ्चा नरान रतन”

पालिपाठमञ्जरी

परियत्ति सद्धम्म कोविद मध्यम वर्ष

(कक्षा ९, छैठौं पत्र)

पालिपाठमञ्जरी प्राप्ताङ्क ४० अंक, १८ घण्टा

लेखक - भिक्षु पियरतन

अनुवाद - भिक्षु शीलभद्र

पालिपाठमञ्जरी

दुतियो भागो

नमो तिलोकतिलकस्स

१. पठमो पाठो

“महा उग्गहण”

अहं पन पालिपाठमञ्जरिया पठमं पोत्थकं उग्गण्हित्वा निट्ठपेसिं । इदानि तस्सा दुतियं पोत्थकं पठामि । इदं तं दुतियं । अतीते संवच्छरे अहं बहूनि पालिवचनानि उग्गण्हि । तथा संखित्तेन बुद्धचरितं च उग्गण्हिं । तेने‘व अहं पीतिं विन्दामि । इदानि महां पालिभासाय थोक थोकं सल्लपितुम्पि

इमस्मिं संवच्छरे ततो बहूनि पालिवचनानि च बहूनि च उग्गण्हितुं सक्काति मञ्जामि । अहम्पि तं धाय अतिरेकतरं वायमामि ।

पालिभासा पन कोमला मनोरमा भासाति इदानि मे ते । इमाय भासाय वत्तुनो सब्बम्पि अधिप्पायं पकासेतुं सक्का । तस्मा अयं मनोरमा भासा सब्बेहि एवं उग्गहेतब्बा ।

“अच्छरियं वतिदि !, इमं दुतियं पोत्थकं न केवलं पालिभासाय कोसल्लं उप्पादेति । अथ खो उपदेसा, धम्मनियमा, इतिहासकथा, गुणधम्मा, चारित्तवारित्तानीति एवमादीनं बहूनां कारणानं उग्गहणे कोसल्लं च जनेति । अत्तानं सुचि धीरं अनलसं विचारबुद्धिमन्तं उदारज्भासयं च करोतीति ।”

इदं पने‘कदा पालिपाठमञ्जरिया दुतियं पोत्थकं पथन्तस्स सिस्सस्स मुखतो निग्गतं वचनं । “साधु, सुमति ! सुन्दरं ते पटिभाणं, तथेव भवति, तस्मा इदं महन्तेन उस्साहेन आदरेण च उग्गहेतब्बन्ति” आचरियो आह ।

परिचयपुच्छाः-

१. इदं पाठिपाठमञ्जरिया कतमं पोत्थकं ?
२. कथं पालिभासाय सरूपो ?
३. पालिभासं परिवत्तेतु ।

क) थ्व निगूगु सफू खः ।

ख) थ्व निगूगु वर्ष खः ।

ग) जिं पालिभाषा ब्वनाच्चना ।

घ) जिं पालिभाषं भति भति खँ ल्हाये सः ।

ङ) मचां सफू ब्वनी ।

च) जिं सयेकेत उत्सा यानाच्चना ।

४. विन्दामि- इमस्मि संवच्छरे- आचरियो-सल्लपितुं, इमेहि पदेहि पच्चेकं सरलवाक्यानि करोतु ।

५. इमिना पोत्थकेन किं उग्गण्हितुं सक्का ?

सन्धिपरिचयो:-

तेनेव = तेन - एव

सक्काति = सक्का - इति

सल्लपितुम्पि = सल्लपितुं - अपि

अहम्पि = अहं - अपि

वतिदं = वत - इदं

एवमादीनं = एवं - आदीनं

उदारज्झासयं = उदार - अज्झायसं

पनेकदा = पन - एकदा

तथेव = तथा - एव

करोतीति = करोति - इति

उग्गहेतब्बन्ति = उग्गहेतब्बं - यति

२. दुतियो पाठो

“ओवादपटिग्गहणं”

सिङ्गिलसकुण = ह्याय्कं पिलिचा वस्सोदक = वा वःगु लः

(भंगः) लहुचित्त = चंचल चित्त

विध्वंसित्वा = स्यंका

विष्पकिरि = छ्याल बिछ्याल याना बिल

देव = वा

अतीते हिमवन्ते एको सिङ्गिलसकुणो कुलावकं कत्वा तत्थ वासं कप्पेसि । अथ एकदिवसं देवे वस्सन्ते एको वानरो वस्सो'दकेन तेमेन्तो सीतेन कम्पमानो रुक्खे निसीदि । सिङ्गिलो तं दिस्वा चिन्तेसि- “अहं तुण्डेन पणादि आहरित्वा कुलावकं कत्वा अतेमेन्तो सुखं वसामि, एतस्स पन वानरस्स हत्थपादा'पि अत्थि, तथा'पि सो अलसो हुत्वा गेहं न अकासि । इदानि तेमेन्तो दुक्खं विन्दती'ति ।

एवं च पन चिन्तेत्वा सो तं आह- “भो वानर ! तुय्हं सीसं च हत्थपादा च मनुस्सस्से'व होन्ति, अथ कस्मा गेहं ते नत्थी'ति ?”

अथ सो वानरो तं सुत्वा “सम्म सिङ्गिल ! सच्चं कथितं त्वया, मय्हं सीसं च हत्थपादा च मनुस्सस्से'व होन्ति । तथापि याय पञ्जाय गेहं करेय्यं सा मे पञ्जा नत्थी'ति” आह । “न इध पञ्जाय नत्थि भावो'व दोसो, अथ च पन तुय्हं असलभावो'व दोसो, अहं पन त्वयापि खुट्टकतरो सत्तो, तथापि अहं दक्खो अनलसो हुत्वा हुलावकं कत्वा तत्थ सुखं वसामि । त्वं पन अलसो अदक्खो लहुचित्तो, एवरूपस्स तव कथं सुखं विज्जती'ति” सिङ्गिलो तस्स ओवाद'मकासि ।

ततो वानरो “अयं मं अलसं अदक्खं करोति, इदानि अस्स मम अलसभावं दस्सेमी'ति” तेन ओवादेन कुपितो एकप्पहारेने'व पक्खन्दित्वा कुलावकं विध्वंसित्वा विष्पकिरि । सिङ्गिलो तस्मिं कुलावकं गणहन्तेयेव एकेन पलायि ।

Dhamma.Digital

“उपदेसो हि बालानं कोपाये'व पवत्तते ।”

परिचयपुच्छाः-

१. एकदा सिङ्गिलो देवे वस्सन्ते किं अट्टस ?

२. सो तं दिस्वा किं चिन्तेमि ?

३. पालिभासं परिवत्तेतु

क) छन्हु तःसकं वा वल ।

ख) छम्ह माकः वां दायेका सिमाच्चय् च्वंच्वन ।

ग) व चिकुया थुर थुर खात ।

घ) छम्ह न्हायकं पिलिचा जङ्गलं व माकःयात खन ।

ङ) ल्हा तुति दयेक दयेकं छाया् छें मदयेकाःगु धका वं न्यन ।

४. तेमेन्तो-तुण्डेन-रुक्खे-पञ्जाय-दक्खो, इमेहि पदेहि सरलवाक्यानि कातब्बानि ।

५. कुपितो वानरो किं अकासि ?

वेवचानि:-

कुलावकं	=	निलो
वानरो	=	कपि - मक्कटो - साखामिगो
अलसो	=	कुसीतो
गेहं	=	अगारं - घरं - आवासो - आलयो
सकुणो	=	पक्खि - विहङ्गो - द्विजो

३. ततियो पाठो

“मुद्दिकपानं”

पच्चन्त	=	प्रत्यन्त देश	अस्सोसि	=	ताल
पच्चागमि	=	लिहाँ वया	गब्बित	=	गर्जेजूम्ह
मज्जन्ति	=	कायेकाच्चन (अय्लाखं)	पटिविनोदेत्वा	=	शान्त याना
आलोल	=	गडबड	दिन्नावसित्थक	=	बिया ल्यंगु
निहीनजच्च	=	हीन जातिम्ह	उप्पतन्त	=	तिन्हुया

वाराणसियं ब्रह्मदत्तो नाम राजा अहोसि । सो दसराज धम्मं अकोपेत्वा धम्मेन समेन रज्जं कारेसि । अथ एकदा सो राजा “पच्चन्ते महन्तो कोलाहलो वत्ततीति” अस्सोमि । तस्स पन रञ्जो पच्चसंत सिन्धवा अहेसुं । ततो राजा तेहि सिन्धवेहि पुत्ताय चतुरङ्गिनिया सेनाय गत्वा तं कोलाहलं वूपसमेत्वा नगरं पच्चागमि ।

अथ “इमे सिन्धवा येभ्युयेन किलन्ता, तस्मा इमेसं अल्लरसमेव मुद्दिकपानं देथाति” राजा आणापेसि । अस्सगोपका च तथा करिंसु । सिन्धवा मुद्दिकरसं पिवित्वा किलन्ततं पटिविनोदेत्वा अस्सपालं पत्वा अत्तनो अत्तनो ठानेसु अट्ठंसु ।

मुद्दिकफलानि पीलेत्वा रसे गहिते ततो अवसिट्ठं अप्परसं कसटं च तत्थ अहोसि । अस्सगोपका “इमं किं करोसाति” राजानं पुच्छंसु । “तं उदकेन मद्दित्वा वत्थेन परिस्सावेत्वा गद्रभानं देथापि” राजा आह ।

गद्रभा तं अप्परसं उदकबहुलं मुद्दिककसटं पिवित्वा मत्ता विरवन्ता राजङ्गणे विचरिंसु । राजा तं दिस्वा समीपे ठितं अमच्चं पुच्छ- “सिन्धवा सरसं मुद्दिकपानं पिवित्वा किंचिपि आलोलं अकत्वा निस्सद्दा तिट्ठन्ति । इमे पन गद्रभा अप्परसं कसटं पिवित्वा विरवन्ता उप्पतन्ता विरवन्ति । किमेत्थ कारणन्ति ?”

अमच्चो तस्स कारणं आचिक्खन्तो “महाराज ! निहीनजच्चा निरसं अप्पं लभित्वा तुच्छमानेन गब्बिता मज्जन्ति, कुलीन पन अगगरसम्पि लभित्वा न मज्जन्तीति” आह ।

ऊनकुम्भो चलति, न तथा पूरितोदककुम्भो ।

परिचयपुच्छाः-

१. ब्रह्मदत्तराजा कथं रज्जं कारेसि ?
२. तस्स सन्तिके कति सिन्धवा अहेसु ?
३. सो सिन्धवानं किं दापेसि ?
४. गद्रभा कीदिसं पानं पिविंसु ? ते तं पिवित्वा किं अकंसु ?
५. कस्मा सिन्धवा न तथा अहेसु ?
६. अहोसि-कोलाहलो-वूपसमेत्वा-पच्चागमि-परिसावेत्वा राजङ्गणे- विरवन्ता- अस्सगोपका- मज्जन्ति, इमानि पदानि सरलवाक्येसु उपनेतब्बानि ।

वेवचनानि:-

राजा = भूपति - भूपालो - नरनाथो

कोलाहलो	= कलकलो
सेना	= वाहिणि - चमू - बलं
सिन्धवो	= अस्सो - तुरसो - हयो
कुम्भो	= घटो - कलसं
कुलीनो	= महाकुलो - सभ्यो

४. चतुर्थो पाठो

“सीहचम्मपारुतो गद्रभो”

भण्डिक	= मालताल	यावदत्थं	= माक्व
अकिच्छं	= अःपुक	भञ्जन्त	= त्वः धूगु
साठेय्य	= छलकपट	पारुत	= पुंकूगु
संहरित्वा	= थूतुला	उन्नदिसु	= तःसकं हाल
पोथेत्वा	= दाया	निलीयित्वा	= सुलाः

एको किर वाणिजो गद्रभ-भारकेन भण्डं गहेत्वा गामनि-गमेसु चरित्वा विक्कणन्तो जीविकं कप्पेसि । सो यं यं ठानं गच्छति, तत्थ तत्थ गद्रभस्स पिट्ठितो भण्डिकं मोचेत्वा गोचरं गहणत्थाय गद्रभं विस्सज्जेति ।

तथा करोन्तो च सो तं सीहचम्मेन पारुपित्वा खेत्तेसु विस्सज्जेति । कस्सका तं दिस्वा सीहोति सञ्जाय भीता पलायन्ति । गद्रभोपि यावदत्थं सस्सं खादति । अथ वाणिजो आगन्त्वा सीहचम्मं संहरित्वा तं आदाय गच्छति । इमिना उपायेन वाणिजोपि अकिच्छं गद्रभस्स आहारं अदासि । गद्रभोपि अकिलमन्तोव यावदत्थं सस्सं खादितु लभि ।

अथ एकदिवसं सो वाणिजो एकस्मिं गागे निवासं गहेत्वा पुब्बे वुत्तनयेन गद्रभं सीहचम्मेन पारुपित्वा यवखेत्तं विस्सज्जेसि । कस्सका सीहोति सञ्जाय भीता गामं धावित्वा अञ्जेसम्पि आरोचेसुं । ततो सकल गामवासिनो आवुधानि गहेत्वा खेत्तसमीपं आगन्त्वा उन्नदिसु । गद्रभो ते दिस्वा तेसं उन्नादं च सुत्वा मरणणयभीतो गद्रभरवं रवि ।

ततो तस्स गद्रभभावं जत्वा गामवासिनो तं गहेत्वा अट्टीनि भञ्जन्ता पोथेत्वा सीहचम्मं आदाय पक्कमिसु । गद्रभोपि तत्थेव पतित्वा जीवितक्खयं पापुणि ।

“साठेय्यं सब्बदा पटिच्छदेतुं न सक्का ।”

परिचयपुच्छाः—

१. वाणिजो कथं भण्डं आदाय विचरि ?
२. सो कथं गद्रभं विस्सज्जेसि ?
३. कस्सका तं दिस्वा कस्मा पलायिंसु ?
४. पालिभासं परिवत्तेतु ।

क) व्यापारितयसं गामय् चाहिला सामान मियाच्चन ।

ख) गधा भारी कुवी फुम्ह प्राणी खः ।

ग) फौचिया छयंगुतिं न्ययातःम्ह चितुवां अःपुक सत्त्व प्राणीपित्त ज्वने फु ।

घ) अथे हे सिंहया छयंगु न्ययातःम्ह गधाया नं अःपुक वामा नये फु ।

ङ) फुकं गांयापिं मनूत शस्त्र ज्वना बुई मूवन ।

च) खुं लंजुवायात दाया क्वे नचुका वन ।

५. कथं ते कस्सका गद्रभोति तं सञ्जानिंसु ।

वेवचनानिः—

वाणिजो	= कयविककयिको - आपणिको
गद्रभो	= खरो
खेत्तं	= केदारं
कस्सकं	= खेत्तजीवो
सस्सं	= किट्टं
आवुधं	= सत्थं - पहरणं
जीवितक्खयो	= मरणं - कालकिरिया - निधनो

५. पञ्चमो पाठो

“अन्धपरम्परा जायो”

याचना	= फवनेगु	नेस्मामि	= यंके
हट्ठहपट्ठ	= खुशी प्रसन्न जुया	विरविंस	= हाल
कच्छ	= धोति च्वः	ओक्कम्म	= हटे जुया
गच्छगुम्ब	= झारपात	अनुपरिगन्त्वा	= चाःहुला
सुस्सित्वा	= गना	परायत्तपञ्च	= धाल खँय् वनीगु बुद्धि

एकस्मिं किर गामे कतिपया अन्धा वसिंसु । एको पन धुत्तो ते वञ्चेतुकामो हुत्वा तेसं सन्तिकं गत्वा एवमाह— “इध भो किं करिस्सथ, असुकस्मिं नाम गामे आहारपानं सुलभं, एथ, अहं वो तत्थ नेस्सामीति ।” ते तं सुत्वा हट्ठपहट्ठ “तत्थ नो सामि ! नेहि, इदं नाम ते दस्सामीति” एकप्पहारेण विरविंसु ।

अथ सो धुत्तो याचनाय लद्धं तेसं धनादिकं गहेत्वा तेहि सद्धिं अगमासि । सो अन्धयट्ठिं गहेत्वा पुरतो गच्छति, एको अन्धो तं यट्ठिं गण्हाति, अञ्जो तस्स कच्छं, अञ्जो तस्स कच्छन्ति एतेन उपायेन सब्बे अन्धा अगमंसु । तं सुत्वा अञ्जेसुपि गामेसु अन्धा तेसं एकतो अहेसुं ।

अयं पन केराटिको धुत्तो तं अन्धगणं गहेत्वा एकं महा‘रञ्जं अगमासि । ततो मग्गा आक्कम्म अरञ्जमज्जे महन्तं गच्छगुम्बं अनुपरि गन्त्वा अन्धगणं वलया‘कारेण ठपेत्वा पुरिसम्म अन्धस्स हत्थेण पच्छिमस्स कच्छं गहापेत्वा “मयं किंचि कम्मं अत्थि, गच्छथ ताव तुम्हेति” वत्वा पलायि । न पुन पच्चागमि ।

ते अन्धा सकल दिवसं तमेव गुम्बं अनुपरि गच्छन्ता अनुपरि गच्छन्ता मग्गं वा मग्गदेसकं वा अलभित्वा, ‘अहो ! इदानि मयं महाविनासं पत्ताति” रोदित्वा परिदेवित्वा आहारं अलभमाना तत्थेव सुस्सित्वा मरिंसु ।

एवमेव इधे‘कच्चे मुनस्सापि परेहि कथितमेव गण्हन्ति करोन्ति च, न अत्तनो पञ्जाय विचारेन्ति । परपञ्जाय परवायामेण च सुखं अपेक्खमानो ते सब्बदा दुक्खमेव लभन्ति ।

“मा परायत्तपञ्चो भव”

परिचयपुच्छाः—

१. धत्तो अन्धानं सन्तिके किं कथेसि ?

२. कथं अन्धोगणो अगमासि ?
 ३. सो धृतो ते कथं पापेसि ? कथं च ते वञ्चेत्वा पालायि ?
 ४. पालिभासं परिवत्तेतु ।

- क) छम्ह कां न्हयोने वचनच्चन ।
 ख) मेम्ह वया ध्वति च्वः ज्वना वनाच्चन ।
 ग) जंगले दथ्वी छगू तःधंगु पुखु दु ।
 घ) स्वामि ! जिमित अन यंका ब्यूसा ज्यू ।
 ङ) खुं सामान तथा विस्सुंवन ।
 च) थःगु बुद्धिं परीक्षा याना कायेमाः ।

५. सब्बमेतं कथावत्थुं अतिसंखित्तं लिखतु ।

सन्धिपरिचयोः-

एवमाह	= एवं - आह
मनुस्सापि	= मनुस्सा - अपि
अञ्जेसुपि	= अञ्जेसु - अपि
महारब्बं	= महा - अरब्बं
इधे'कच्चे	= इध - एकच्चे
पच्चागमि	= पति - अगमि
परायत्त	= पर - आयत्त
तमेव	= तं - एव
तत्थेव	= तत्थ - ए
वलयाकारेन	= वलय - आकारेन
एवमेव	= एवं - एव

६. छट्ठो पाठो

“सोवचस्सता”

पटिक्खेप	= (प्रतिक्षेप) इन्कार
सुवच	= सुवच, धयागु खँ न्यंम्ह
दुब्बच	= दुर्वच, न्वाख्वं
न खमति	= स्वीकार मया, सह मया
गाल्हतरं	= क्वातुक
आकड्ढित्वा	= साला
पदक्खिणग्गाहि	= अववाद शिरोपर याइम्ह
आकङ्कति	= कामना याइगु जुयाच्चन
अत्थद्ध	= कडागु स्वभाव मदुम्ह

सुवचभावो सोवचस्सता'ति वुच्चति । सुवचो नाम सुखेन अनुसासितब्बो पुग्गलो । यो हि साधुकं वुच्चमानो कोपं वा पटिक्खेपं वा अकत्वा आदरेण गारवेण च सम्मा ओवादं पतिगण्हाति, सो सुवचो'ति वुच्चति । दुब्बचो'ति'मस्स पटिपक्खवचनं । एकच्चो मतापितूहि वा आचरियेहि वा ओवदियमानो न खमति, विपरीततो गण्हाति, अनुणन्तो विय गच्चति, अनत्तमनो वा होति, इदं दुब्बचस्स लक्खणं ।

सोवचस्सताय युत्तो पुग्गलो कदाचि'पि एवं न करोति । ओवाददायकेन अत्तनो यं किंचि दोसं दिस्वा गाल्हतरं पीलेत्वा कथितेपि न कुप्पति, “ओवदथ भन्ते ! अनुसासथ, तुम्हादिसानं ओवादेनेवं मयं वुड्ढि पापुणिस्सामी'ति” वदन्तो गारवेण पटिगण्हाति, तादिसो पुरिसो पदक्खिणग्गाही'तिपि वुच्चति ।

अत्तनो कुलं वा धनं वा बाहुसच्चं वा निस्साय मानं कत्वा “तुम्हे कस्मा मं ओवदथ? अहं अत्तनो सावज्जं वा अनवज्जं वा जानामी'ति” वत्वा तं पटिबाहन्तो दब्बचो भवति । आचरियादीनं वचनं अकरोन्तो सो कदाचिपि सुखं न लभति । एकच्चो उपकारं निस्साय सोवचस्सतं दस्सेति । सो पन एकन्तं सुवचो'ति न वत्तब्बो । कस्मा ? तं अलभमानो दुब्बचो होति अगारवो च ।

ओवाददायको पन निधिं दस्सेन्तो पुरिसो विय दट्ठव्वो । ‘इमं गण्हाही'ति’ तज्जेत्वा पोथेत्वा आकड्ढित्वा'पि निधिद्वानं पापेन्तो सप्पुरिसो केवलं अत्तनो हितमेव करोति । एवमेव तज्जेत्वा'पि

ओवादं ददन्तो अत्तनो वुड्ढमेव आकङ्कति । तस्मा हितकामिनो ओवाददायकस्स वचनं सब्बथामेन गहेतब्बं ।

“निवातवृत्ति अत्थद्धो – तादिसो लभते यसं ।”

परिचयपुच्छाः-

१. किं सोवचस्सता'ति वुच्चति ?
२. कानि दुब्बचस्स लक्खणानि ?
३. ओवाददायको कीदिसो'ति दट्ठब्बो ?
४. कीदिसो पुरिसो पदक्खिणग्गाही'ति वुच्चति ?
५. उपकारं निस्साय सोवचस्सतं दस्सेन्तो न एकन्तं सुवचो'ति कस्मा वुच्चति ।
६. आदरेण – पटिक्खेपं – विपरीततो – ओवदियमानो – सावज्जं – निधिं – असुणन्तो ।

पदानि'मानि सरलवाक्येसु उपनेतब्बानि ।

आख्यातिक-परिचयोः-

१. वुच्चति – पटिगण्हाति – खमति – गण्हन्ति – गच्छति – करोसि – ओवदथ – अनुसासथ
– पापुणिस्साम – जानामि – लभन्ते – दस्सेम – गण्हाहि – आकङ्कति, इमेसं क्रियापदानं
इतरवचनं दस्सेतु ।

(एकवचनस्स बहुवचनं च बहुवचनस्स एकवचनं च दस्सेतू'ति वुत्तं होति ।)

७. सत्तमो पाठो

“तिपिटक बुद्धवचनं”

अनुसासेन्त = अनुशासन याना विज्याइम्ह

यावतक = गुति तक

विभजितुं = इनावीत; भाग थलेत

विभाग = इनावीत; भाग थलेत

एकविध = छगू प्रकारं; छथी

द्विधा = निगू प्रकारं; निथी

बुद्धेन भगवता पन देसितं सब्बम्पि वचनं रसवसेन एकविधं होति, धम्मविनयवसेन दुविधं, पिटकवसेन तिविधं । तत्थ भगवता पञ्चचत्तालीसवस्सानि देवमनुस्सानं अनुसासेन्तेन यावतकं वचनं देसितं तं सब्बं एकरसं, निब्बाणरसमेव होति । एवं रसवसेन एकविधं ।

सब्बमेव इदं बुद्धवचनं धम्मो च विनयो चा ति द्विधा विभजितुं सक्का । तत्थ सब्बं विनयपिटकं विनयो नाम । अवसेसं बुद्धवचनं धम्मो नाम । एवं धम्म-विनयवसेन दुविधं भवति ।

पिटकवसेन पन विनयपिटकं सुत्तन्तपिटकं अभिधम्मपिटकंति तिविधं । तत्थ विनयपिटके पञ्च गन्था, ते पाराजिक-पालि-पाचिच्चियपालि-चूलवग्गपालि-महावग्गपालि-परिवारपालीति एते पञ्च होन्ति । इदं विनयपिटकं नाम । सुत्तन्तपिटके निकायवसेन पञ्च निकाया होन्ति । दीघनिकायो-मज्झिमनिकायो-संयुत्तनिकायो-अङ्गुत्तरनिकायो-खुद्दकनिकायोति ।

तत्थ गन्थवसेन पन दीघनिकायादयो चत्तारो महागन्था च खुद्दकनिकाये पण्णरस गन्था चेति सब्बस्मिं सुत्तन्तपिटके एकनवीसति गन्था होन्ति । खुद्दकपाठ-धम्मपद-उदान-इतिवुत्तक-सुत्तनिपात-विमानवत्थु-पेतवत्थु-थेरगाथा-थेरीगाथा-जातक-निद्देस-पटिसम्भिदामग्ग-अपदान-बुद्धवंस-चरियापिटक-वसेन खुद्दकनिकाये एते पण्णरस गन्था होन्ति । इदं सब्बं सुत्तन्तपिटकं नाम ।

धम्मसङ्गणी-विभङ्गो-धातुकथा-पुग्गलपञ्जत्ति-कथावत्थु-यमकं-पट्टानप्पकरणंति अभिधम्मपिटके सत्त पकरणानि भवन्ति । इदं अभिधम्मपिटकं ।

इति एवं विनयपिटकं पञ्चधा, सुत्तन्तपिटकं च निकायवसेन पञ्चधा, अभिधम्मपिटकं सत्तधाति सब्बम्पि तिपिटकबुद्धवचनं विभागवसेन सत्तदसविधं होति । गन्थवसेन पन विनयपिटके पञ्च, सुत्तन्तपिटके एकनवीसति, अभिधम्मपिटके सत्त इति एकतिसं मूलगन्था होन्ति । इदं सब्बं तिपिटकबुद्धवचनंति तिपिटक परियत्तीति च वुच्चति ।

परिचयपुच्छः-

१. बुद्धवचनं रसवसेन पिटकवसेन वा कति विधं ?
२. कतमानि तीणि पिटकानि ?
३. विनयपिटके कति गन्था ? के ते ?
४. सुत्तन्तपिटकं निकायवसेन विभजितब्बं ।
५. खुद्दकनिकाये कति गन्था ? के ते ?

६. परिवारपालि-सुत्तनिपातो-थेरगाथा-महावग्गपालि-विभङ्गप्पकरण'न्ति एते गन्था कतमेसु पिटकेसु भवन्ति ?
७. तिपिटक-परियत्तियं कति मूलगन्था ? ते पच्चेकं विभजितव्वा ।

द. अट्ठमो पाठो

“सिरि सङ्गबोधिराजा”

सत्थागम	= बुद्धवचन; बुद्धया धर्म
साधुसमाचार	= भिंगु समाचार
निदाघ	= तःसकं चर्के जूगु गर्मी
कारुञ्ज	= करुणावान
चेतियङ्गण	= चैत्यया इर्दा गिर्दा; चैत्या फः
विधमेसि	= स्यंकल, ध्वंशयात
प्लवयिस्सति	= चुइक यंकी
जिगुच्छित्वा	= घृणा याना

लङ्कादीपे किर सिरि सङ्गबोधि नाम राजा रज्जं कारेसि । सो पन दहरकाले अत्तनो मातुलभूतस्स नन्दमहाथेरस्स सन्तिके सत्थगमं उग्गण्हित्वा गुणवा साधुसमाचारो कारुञ्जो च अहोसि । तेने'व सो पियं पुत्तं रक्खन्तो पिता'व धम्मेन समेन रज्जं कारेन्तो लोकस्स हितत्थाय पटिपज्जि । उदारज्झासयो हि सो नरनाथो दान-पियवचन-अत्थचरिया-समानत्तता'ति इमेहि चतूहि सङ्गहवत्थूहि जनं संगण्हन्तो निच्चमे'व पुञ्जं अकासि ।

अथ कदाचि तस्मिं रञ्जो कारेन्ते महानिदाघो सम्पापुणि । सब्बत्थ गङ्गादिसु जलं खीयि । सस्सं मिलानं । सब्बे मनुस्सा च तिरच्छाना च उदकं अलभन्ता किलमिंसु ।

ततो राजा अट्ठसीलं समादियित्वा अनुराधपुरे महाचेतियङ्गणं अगमासि । “वस्सं वस्सित्वा सो जलप्पवाहो याव मं न प्लवयिस्सति ताव न उट्ठहिस्सामी'ति” दल्हं अधिट्ठित्वा तत्थ चेतियङ्गणे निपज्जि । तंखणेये'व तस्स रञ्जो गुणतेजेन वस्सं वस्सि ।

एवं राजा अत्तनो गुणवन्तताय जनं सुखितमकासि । ततो पच्छा रत्तक्खो नाम एको यक्खो इमं दीपमागन्त्वा जनानं भयं उप्पादेसि । तं यक्ख-भयम्पि अत्तनो सीलतेजेन विधमेसि ।

एसो पन धम्मिको सिरि सङ्खबोधिराजा रज्जसुखं जिगुच्छित्वा तं पहाय गन्त्वा सीलं रक्खितुकामो अहोसि । तस्मा एकदा कस्सचि अनारोचेत्वा अञ्जातकवेसेन हत्थवनगल्लं नाम वनं पाविसि । तत्थ विवेक-सुखेन सीलं रक्खन्तो परत्थकामो सो भूपालो एकस्स दुग्गतस्स लब्भमानं सहस्सलाभं निस्साय अत्तनो सीसं छिन्दित्वा तस्स अदासि ।

“उदारज्झासया साधवो अत्तत्थतो परत्थमेव पटिपज्जन्ति ।”

परिचयपुच्छाः-

१. को सिरि सङ्खबोधिरञ्जो आचरियो अहोसि ? कथं तस्स जातित्तं ?

२. सो राजा कथं रज्जमनुसासयि ?

३. पालिभासं परिवत्तेतु ।

क) तःग्वु चैत्य अनुराधपुरे दु ।

ख) सकल सत्त्वप्राणीपिं दुःखी जुल ।

ग) छग्गु इले तःसकं तां न्वया लः सुना वन ।

घ) अनंलि व जुजु चैत्यया इर्दा गिर्दाय् (फलय्) वन ।

ङ) वा मवल धाःसा जि थनंतुं सिनावने धका व चैत्यया इर्दा गिर्दाय् (फलय्) ग्वतुल ।

च) उबले हे तःसकं वा वल ।

छ) व जुजुं थःगु छय्यों फ्वगिंयात दान विल ।

ज) लोकय् थ्वथें जाःम्ह परार्थकामीम्ह दुर्लभ ।

४. सिरि सङ्खबोधिरञ्जो चरितं वण्णेतब्बं ।

सन्धिपरिचयोः-

चेतियङ्गणं = चेतिय - अङ्गणं

अत्तत्थं = अत्त - अत्थं

परत्थं = पर - अत्थं

पिता'व	= पिता - इव
निच्चमेव	= निच्चं - एव
सुखित'मकासि	= सुखितं - अकासि
स'राजा	= सो - राजा
खणेये'व	= खणे - एव

९. नवमो पाठो

सुभासितानि - i

(पठमो भागो)

१. "न हि वेरेन वेरानि - सम्मन्ती'ध कुदाचनं ।
अवेरेन च सम्मन्ति - एस'धम्मो सनन्तनो ॥
२. न परेसं विलोमानि - न परेसं कता'कतं ।
अत्तनो'व अवेक्खेय्य - कतानि अकतानि च ॥
३. यो बालो मञ्जति बाल्यं - पण्डितो वा'पि तेन सो ।
बालो च पण्डितमानी - स वे बालो'ति वुच्चति ॥
४. यावजीवमिपि चे बालो - पण्डितं पयिरुपासति ।
न सो धम्मं विजानाति - दब्बी सूपरसं यथा ॥
५. मुहुत्तमपि चे विञ्जू - पण्डितं पयिरुपासति ।
खिप्पं धम्मं विजानाति - जिक्का सूपरसं यथा ॥
६. न भजे पापके मित्ते - न भजे पुरिसा'धमे ।
भजेथ मित्ते कल्याणे - भजेथ पुरिसु'त्तमे ॥
७. सेलो यथा एकघनो - वातेन न समीरति ।
एवं निन्दा पसंसासु - न समिञ्जन्ति पण्डिता ॥

द. अत्ता हि अत्तनो नाथो – को हि नाथो परो सिया ।

अत्तना व सुदन्तेन – नाथं लभति दुल्लभं ॥”

(धम्मपद)

परिचयपुच्छः—

१. कथं वेरं उपसमति ?
२. को बालो'ति वुच्चति ?
३. पण्डितं पयिरुपासन्तो बालो कीदिसो भवति ?
४. यथा जिह्वा सूपरसं विजानाति तथा को एत्थ उपलब्धति ?
५. को पन वातेन अकम्पमानो सेलो विय भवति ?
६. वेरेन—अवेक्खेय्य—पण्डितमानी—यावजीवं—दब्बि—पयिरुपासति—निन्दापसंमासु—भजेथ—समीरति ?

पदेहि'मेहि पच्चेकं सरलवाक्यानि कातब्बानि ।

वेवचनानि:—

पण्डितो = बुधो – सुधो – विभावि – कवि – विञ्जू

सनन्तनो = पुराणो – पुरातनो – चिरन्तनो

दब्बि = कटच्छु

निन्दा = गरहा – खेपो – परिभवो

वातो = पवनो – वायु – अनिलो – समीरणो

खिप्पं = सीघं – तुरितं – अविलम्बितं – तुवट

जातब्बं:—

सब्ब'मेतं पाठं वाचुग्गतं करोतु ।

१०. दसमो पाठो

“काको“लूकानं वेरु“प्पत्ति”

अराजिक	= जुजु मदुगु	सङ्कोभ	= कोलाहल
अभिरूप	= बाँलाम्ह	सावेसि	= न्यंकल
अब्भनुमोदामि	= अनुमोदन यायाच्चन	सावणा	= न्यंकेगु
भीसणता	= ग्यानापुसेच्चंगु	उप्पत्ति	= ब्वल; च्वय् तिन्हुल
पटिबाहि	= रोके यात; पन; गन		

अतीते पठमकप्पिका मनुस्सा अराजिकं रट्टं नस्सतीति निन्तेत्वा एकं आणासम्पन्नं पुञ्जवन्तं पुरिसं गहेत्वा तं तेसं राजानं अकंसु । ततो चतुप्पदापि सन्निपतित्वा एकं सीहं राजानं करिंसु । तथेव महासमुद्दे मच्छा च आनन्दं नाम मच्छं रज्जे पतिट्टपेसुं ।

अथ सकुणापि एकदा हिमवन्ते एकस्सि पदेसे सन्निपतित्वा एवं साकच्छं अकंसु— “मनुस्सेसु महासम्मतोति राजा पञ्जायति । तथा चतुप्पदानं सीहो राजा होति । अराजिकवासो नाम न वट्ठति । अम्हाकम्पि एकं राजानं लद्धुं वट्ठति । तस्मा तुम्हे सकुणा राजत्ते ठपेतव्वयुत्तकं एकं आणासम्पन्नं पक्खि अनुजानाथ” इति ।

“मयुरो पन अभीरूपी सकुणो, तस्मा तमहं राजानं अनुजानामीति” एको सकुणो कथेसि । “सो पन महापरिसमज्जेपि निल्लज्जोव नच्चति । नाहं तं अब्भनुमोदामीति” अञ्जो तं पटिबाहि । “तेनहि उलूकसदिसो तेजवा नत्थि । तस्मा उलूको नो रुच्चतीति” इतरो आह ।

ततो सो सब्बेसं अज्झासय—गहणत्थं सभामज्जे तिक्खत्तुं सावेसि । तेसु द्वे सावणा अतिक्कमिंसु । सब्बे सकुणा तं अधिवासयिंसु । ततियसावणाय पन एको काको सभामज्जे उट्ठहि । उट्ठाय “सुणन्तु भोन्तो ! मम वचनं, रज्जाभिसेककाले अतीव पीतिमनस्स इमस्स मुखे भीसणतं पस्सथ, एवं सति कुद्धस्स कीदिसो भविस्सति, कुज्झित्वा ओलोकित मत्तेनेव मयं विनासं पापुणिस्साम, तस्मा इमं राजानं कातुं मय्हं न रुच्चतीति” विरवन्तोव सो आकासं उप्पत्ति । सभायं महन्तो सङ्कोभो अहोसि, उलूकोपि उट्ठाय तं काकं अनुबन्धि ।

ततो पट्टाय काका च उलूका च कप्पट्टितिकं वेरं बन्धित्वा याव अज्जतना अञ्जमञ्जं हनन्ति । अथ सकुणा एकं सुवण्णहंसं राजानं कत्वा पक्कमिंसु ।

“न हि वेरेन वेरानि सम्मन्तीध कुदाचनं”

परिचयपुच्छाः—

१. आदिकप्पिका मनुस्सा कं राजानं अकंसु ?
२. को चतुप्पदानं राजा अहोसि ? को मच्छानं राजा ?
३. अथ सकुणा किं मन्तयिंसु ?
४. कस्मा मयूरस्स राजसम्मति पटिक्खत्ता ?
५. अराजिकं-साकच्छं-अभिरूपो-रुच्चति-परिसमज्जे-सावेसि-अधिवासयिंसु-कुज्झत्वा-सङ्गोभो ।

इमेहि पच्चेकं सरलवाक्यानि कातब्बानि ।

६. उलूकस्स राजत्ते काको किं पटिविरुद्धं आह ?

वेवचनानि:-

मनुस्सो	= मानुसो - मनुजो - नरो - मच्चो
चतुप्पदो	= पसु - मिगो
समुद्दो	= सागरो - अण्णवो - महोदधि
मच्छ्रो	= मीनो - जलचरो - पुथुलोमो
मयूरो	= मोरो - सिखी - नौलगीवो
उलूको	= उहंकारो - कोसियो
काको	= वायसो - धंको - बलीपुट्ठो

सन्धिपरिचयो:-

काकोलूका	= काक - उलूका
वेरुप्पत्ति	= वेर - उत्पत्ति
तमहं	= तं - अहं
अज्झासयो	= अधि - आसयो
ओलोकितं	= अव - लोकितां
सङ्गोभो	= सं - खोभो

अब्भनुमोदामि = अभि – अनुमोदामि

११. एकादसमो पाठो

“अन्तेवासिकवत्तं”

सुविनीत	= सुविनीतम्ह	आराधेन्त	= प्रशन्नयाइगु
पच्चुगमन	= लस्वः वनेगु	सुस्सूसा	= न्यने यःम्ह
विजन	= पंखा	दन्तकट्ठ	= दतितवन
पटियादेतब्ब	= प्रबन्ध याये माःगु	तदञ्च	= अनं मेगु (हानं)

अन्तेवासिकने पन आचरियम्ह सम्मा वत्तितब्बं । सिप्पं उग्गण्हन्तो हि अन्तेवासिको सुवचो भवति । सुविनीतो दक्खो अनलसो च । उट्टानादि – पच्चकेन सब्बदा आचरियं आराधेन्तो सो न चिरस्से‘व वुड्ढिं पापुणाति ।

उट्टानादि-पच्चकं नाम उट्टानं-उपट्टानं-सुस्सूसा-पारिचरिया-सक्कच्चं सिप्पपटिग्गहणंन्ति इभानि पच्च ठानानि भवन्ति । तत्थ उट्टानंन्ति आचरियं दिस्वा आसना उट्टानं । अन्तेवासिकेन हि आचरियं दूरतो‘व आगच्छन्तं दिस्वा आसना उट्टाय पच्चुगमनं कातब्बं । आसनं पञ्जापेत्वा निसीदापेतब्बो । वीजन-पादधोवनादीनि कातब्बानि । कदाचि‘पि आचरियेन सद्धिं समाना‘सने वा उच्चा‘सने वा न निसीदितब्बं ।

उपट्टानं नाम दिवसस्स तिक्खत्तुं – तथा असक्कोन्तेन एकक्खत्तुं वा आचरियस्स उपट्टानत्थाय गमनं । तथा गन्त्वा पच्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा सुखविहरणं पुच्छित्वा उपट्टातब्बो । सुस्सूसा‘ति आचरियस्स वचनं सद्धित्वा‘व सवणं । तथा अकरोन्तो सिप्पं उग्गण्हितुं न सक्कोति ।

पारिचरिया नाम अवसेसानि सब्बानि वत्त-पटिवत्तानि । पातो‘व उट्टाय आचरियस्स मुखो‘दकं दन्तकट्ठं च दातब्बं, भोजनवेलायं सब्बानि उपट्टाना‘दीनि कातब्बानि, नहानो‘दकं पटियादेतब्बं, तदञ्चानि खुट्टा‘नुखुट्टकानि किच्चानि कातब्बानि । अयं पारिचरिया नाम ।

दक्खो अनलसो हुत्वा आचरियं अवञ्चेन्तो‘व महन्तेन उस्साहेन सम्मा सिप्पं उग्गण्हाती‘ति इदं सक्कच्चं सिप्पपटिग्गहणं नाम होति । इमेहि पन उट्टानादी‘हि पच्चहि ठानेहि आचरियं आराधेन्तो अन्तेवासिको अवस्सं अभिवुड्ढिमे‘व लभति ।

परिचयपुच्छः—

१. सिप्पं उरगण्हितुकामस्स किं लक्खणं ?
२. कतमं उट्टानादि पच्चकं ?
३. तत्थ कतमा पारिचरिया ?
४. पालिभासं परिवत्तेतु ।
 - क) सुथ न्हापानं दनेमाः ।
 - ख) ख्वाः सिलेगु यायेमाः ।
 - ग) खनेवं आसनं दनेमाः ।
 - घ) न्हिं स्वक्वः उपस्थानया नितिं वनेमाः ।
 - ङ) गुरुया वचनयात सुवच जुयेमाः ।
 - च) वया दक्व व्रतप्रतिव्रत याना वीमाः ।
५. अन्तेवासिको—आराधेन्तो—पच्चुगमनं—वीजनेन—भोजनवेला—नहानोदकं ।
इमेहि पच्चेकं सरलवाक्यानि करोतु ।

सन्धिपरिचयोः—

सद्दहित्वाव	= सद्दहित्वा - एव
पातोव	= पातो - एव
चिरस्सेव	= चिरस्स - एव
मुखोदकं	= मुख - उदकं
नहानोदकं	= नहान - उदकं
पच्चुपट्ठानं	= पति - उपट्ठानं
तदञ्जानि	= तं - अञ्जानि
पच्चेकं	= पति - एकं

१२. द्वादसो पाठो

कथासल्लापो – i

(पठमो भागो)

सागतं	= स्वागत
दीघायुको होतु	= दीर्घायु ज्वीमा:
ब्यावटत्ता	= लिमलागुलिं
पियायामि	= ययेका च्वना
अज्झयन	= परीक्षा; जाँच

- सोमपालो :-** सागतं महानाम ! चिरेन दिट्ठो'सि । आगच्छतु भवं ।
- महानामो :-** दीघायुको होतु, पियानं दस्सनं सुखं । (अथ उभो'पि गेहं पविसित्वा आसनेसु निसीदन्ति ।)
- सोमपालो :-** महानाम ! त्वं इदानि कुहिं गच्छसि ? तव अदस्सनेन अहं अतीव दुक्खी अहोसिं ।
- महानामो :-** सखे ! अहं गतदिनेसु अविवेको विहासिं । न त्वं जानासि मम अज्झयन-परिक्खणं ? तं अतीतमासे दसमे दिवसे पवत्तिं । तेसु दिवसेसु अहं यथा सुखं भुञ्जितुं वा कीलितुं वा निदायितुं वा न लभिं । कस्मा ? अज्झयने एव ब्यावटत्ता । सो'हं इदानि किञ्चि चित्तविवेकं लभामि । तस्मा तं (त्वं) सम्मुखि भवितुं आगतो'स्मि ।
- सोमपालो :-** साधु, कथं तुहं अज्झयन-परिक्खणं ? अति दुक्करं वा अहोसि सुकरं वा ?
- महानामो :-** इमस्सि पन वारे परिक्खणं थोकं दुक्करं अहोसि । अहम्पि महन्तेन उस्साहेन सब्ब किच्चानि अकासिं । तथापि फलसंसयो होमि । पालिभासापत्ते पन नेव अत्थि संसयो ।
- सोमपालो :-** सच्चं ? कस्मा एवं वदसि ?
- महानामो :-** अहं पालिभासा-उग्गहणं येभ्येन पियायामि ? सा पन भासा अम्हाकं नेपालभासाय मूलभूता रमणीया भासा । तस्मा तस्सा उग्गहणे अहं परमं पीतिं विन्दामि, दक्खो च होमि ।
- सोमपालो :-** होतु ! कथं तुम्हाकं सत्थसालाय इदानि पवत्ति ?

महानामो :- सुन्दरा, तुष्टिदायका च होति । आचरियापि सत्तं बुद्धिकामा साधुकं किच्चानि करोन्ति । सिस्सगणापि अनुक्कमेन अभिवुद्धिगामिनो होन्ति ।

सखे ! इदानि वेला अतिक्कन्ता, अहं पुनपि आगच्छामि सवित्थारं सल्लपितुं । तस्मा इदानि मम गमनाय ओकासं करोतु ।

१३. तेरसमो पाठो

“वाचाल कच्छपो”

पटिसन्थारं	= कुशलवार्ता; खँल्हा बल्हा	कञ्चनगुहा	= लुंया गुफा
वहन्ति	= यंकाच्चन; कुवियाच्चन	पक्ख	= पपू
नीयमान	= यंकाच्चंगु	नेस्साम	= ब्वनायंके
तलाक	= पुखू		

अतीते हिमवन्ते एकस्मिं तलाके एको कच्छपो वसि । तदा द्वे हंसा गोचराय चरन्ता तं तलाकं पापुणिसु । ते तेनं कच्छपेन सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा विस्सासा हुत्वा अत्तनो वसनद्वानं गमनत्थाय याचिसु । अथ कच्छपो “तुम्हाकं वसनद्वानं इतो सुन्दरतरन्ति” पुच्छि । “आम सम्म ! अम्हाकं वसनद्वानं अतिरमणीयं हिमवन्ते चित्तकूटपब्बते कञ्चनगुहाय मयं वसाम, ततो रमणीयतरो पदेसो नत्थीति मञ्जाय, तस्मा गच्छाम अम्हेहि सद्धिन्ति” ते कथयिसु ।

साधु, गन्तुं इच्छामि । तथापि कथमहं पक्खेहि विना गमिस्सामीति कच्छपो आह । “सचे त्वं अत्तनो मुखं रक्खितुं सक्खिस्ससि, मयं तं तत्थ नेस्सामाति” हंसा आहंसु । “सक्खिस्सामि सम्मा ! मं गहेत्वा गच्छथाति” वुत्ते ते साधूति वत्वा एकं दण्डकं गहेत्वा तस्स मज्झं कच्छपस्स मुखेन गाहापेसुं, ततो ते उभो कोटियो डसित्वा आकासं पक्खिन्दिसु ।

तं तथा नीयमानं दिस्वा गामदारका “एथ अम्भो ! पसस्थ ! अच्छरियं वतिदं कम्मं ! द्वे हंसा कच्छपं वहन्तीति” विरविसु । अथ अत्तनो पटिञ्जं अमनसि करोन्तो वाचालो कच्छपो “यदि मं सहायका वहन्ति, अथ किं एत्थ तुम्हाकं दुट्ठचेतनायाति” वत्तुकामो मुखं विवरि, तावदेव दण्डकं विस्सज्जेत्वा हंसेसु पस्सन्तेसु एव भूमियं पतित्वा द्वेधा भिज्जित्वा मतो ।

एवं अत्तनो मुखं रक्खितुं अजानन्तो एस वाचालो कच्छपो विय कथेतुं युत्तद्वानं वा अयुत्तद्वानं वा अजानन्ता बाला अत्तनो मुखमेव निस्साय विनस्सन्ति ।

“वाचाकुसलता सुन्दरा, वाचालता पन दुखदा होति ।”

परिचयपुच्छा :-

१. सब्बमे‘तं कथावत्थु अत्तनो वचनेन लिखितब्बं ।
२. इमाय कथाय गहेतब्बं उपदेसं दस्सेतु ।
३. कच्छपं नेतुं हंसा कीदिसं उपायं अकंसु ?
४. ‘सद्धि’ इति इमिना पदेन युत्तानि दसवाक्यानि लिखितब्बानि ।

वेवचनानि :-

हंसो	= चक्कङ्गो - सेतच्छदो
वाचालो	= मुखरो
तलाको	= सरो - सरसि - दहो
पब्बतो	= गिरि - सेलो - भूधरो
कञ्चनं	= सुवण्णं - कनकं - जातरूपं - हरि - हेकं - हाटकं

१४. चतुद्दसमो पाठो

“मित्तपतिरूपका अमित्ता”

पतिरूपक	= समान थें	जुतकीला	= जू म्हितेगु
सदिस्समान	= खने दुगु	वेदितब्ब	= सीके माःगु
वीथिचरिया	= लें चाहिला ज्वीम्ह	स्वे	= कन्हे
वज्जेतब्ब	= तेतो माःगु	हीय्यो	= म्हिगः

मित्तसमो ज्ञाति नत्थि । यस्स हि हितकामो कल्याणमित्तो अत्थि, सो महन्तं सुखं पटिलभति । तथा'ति मित्त समाना अमित्ता लोके बहू होन्ति । कल्याणमित्ता पन दुल्लभा'येव ।

मित्तपतिरूपका अमित्ता पन चत्तारो होन्ति—अञ्जदत्थुहरो वचीपरमो, अनुप्पियभाणी, अपाय सहायो अमित्तो'ति । तत्थ अञ्जदत्थुहरो “मित्तो” निच्चं यं किंचि गहेतुकाभो'व होति । अप्पं दत्त्वा बहुं इच्छति । अत्तनो किच्चत्थाय एव सेवति । तस्मा तादिसो पुरिसो “मित्तसमानो अमित्तो अयन्ति” परिवज्जेतब्बो ।

यो हि पुरिसो “अज्ज न सक्का, सचे त्वं हीय्यो आगतो भवेय्यासि, कातुं वा दातुं वा सक्को भवेय्य'न्ति” वदन्तो अतीतेन संगण्हाति; अज्ज न सक्का, स्वे करिस्सामी'ति” आदिना अनागतेन संगण्हाति; निरत्थकवचनेहि तोसेतुं वायमति; हितमामो विय व्यसनं दस्सेति; – अयं वचीपरमो मित्त पतिरूपको अमित्तो'ति वेदितब्बो ।

अनुप्पियभाणी “मित्तो” पन निच्चं पापकम्म'मेव अनुजानाति, न कल्याणं; सम्मुखा गुणं कथेति, असम्मुखा अगुणं कथेति । एसो'पि “मित्तसदिसो दुट्ठमित्तो अयन्ति” वज्जेतब्बो ।

अथ **अपायसहायो** “मित्तो” नाम पापकम्मेसु एव संदिस्समानो पुरिसो भवति । सो हि सुरामेरयपाने सहाये होति, विकाले वीथिचरियासु सहायो होति, नाट्यक्रियासु जूटकीलासु च सहायो होति । अयम्पि अत्तनो अनत्थकरो एवा'ति जत्त्वा न सेवितब्बो होति ।

“मित्तपतिरूपको अमित्तो वज्जेतब्बो ।”

परिचयपुच्छा :-

१. कीदिसं मित्तं लभन्तो सुखं विन्दति ?
२. कति मित्तसमाना अमित्ता ? के ते ?
३. वचीपरमित्तस्स लक्षणं दस्सेतु ।
४. पालिभास परिवत्तेत्वा इदं कतमस्स मित्तस्स लक्षण'न्ति दस्सेतब्बं ।
 - क) वं न्ह्याबले न्ह्योने हे गुण वर्णन यानाच्चनी ।
 - ख) थः मदुगु थासे अपगुण कनाच्चनी ।
 - ग) भिंगु खँ कनेबले उकीया दोष क्यनाच्चनी ।
 - घ) पापकर्मया बारे जक (कंसा) तस्सकं ज्यू धाई ।
 - ङ) थुजापिं मित्रपिं लोकय् यक्व दु ।
५. यो सुरामेरयपाने नाट्यक्रियासु वा सहायो भवति, सो कीदिसो मित्तोति चे ?

वेवचनानि :-

अमित्तो	= रिपु - पटिपक्खो - सत्तु
वेदितब्बो	= ज्ञातब्बो - जानितब्बो
कथेति	= वदति - भासति - भणति - उदीरति
वीथि	= रच्छा - विसिखा - रथिका
सेवति	= भजति - पयिरुपासति
वायमति	= उस्सहति - पग्गण्हाति - पदहति

१५. पञ्चदसमो पाठो

सुभासितानि - ii

(द्वितीयो भागो)

१. "सब्बे तसन्ति दण्डस्स - सब्बे मायन्ति मच्चुनो ।
अत्तानं उपमं कत्वा - न हनेय्य न धातये ॥
२. मधुवा मञ्जती बालो - याव पापं न पच्चति ।
यदा च पच्चति पापं - (अथ) बालो दुक्खं निगच्छति ॥
३. अत्तानमेव पठमं - पतिरूपे निवेसये ।
अथञ्जमनुसासेय्य - न किलिस्सेय्य पण्डितो ॥
४. सुकरानि असाधूनि - अत्तनो अहितानि च ।
यं वे हितं च साधुं त - तं वे परमदुक्करं ॥
५. न तेन पण्डितो होति - यावता बहु भासति ।
खेमि अवेरी अभयो - पण्डितोति पवुच्चति ॥
६. न वाक्करण मत्तेन - वण्णपोक्खरताय वा ।
साधुरूपो नरो होति - इस्सुकी मच्छरी सठो ॥
७. पापोपि पस्सती भद्रं - याव पापं न पच्चति ।

यदा च पच्वति पापं – (अथ) पापो पापानि पस्सति ॥

द. नचाहु न च भविस्सति – नचेतरहि विज्जति ।

एकन्तं निन्दितो पोसो – एकन्तं वा पसंसितो ॥”

(धम्मपद)

परिचयपुच्छा :-

१. कं उपमं कत्वा पाणो न हन्तव्वो ?
२. अञ्जं अनुसासेन्तो पठमं कीदिसो भवितव्वो ?
३. को पण्डितोति पवुच्चति ?
४. किं सुकरं ? किं परमदुक्करं वा ?
५. एकन्तं निन्दितो पसंसितो वा पोसो दिट्ठपुव्वो ? नो वा ?
६. तसन्ति-मच्चुनो-मञ्जति-सुकरानि-दुक्करं-अवेरी-इस्सुकी-विज्जति ।

पच्चेकं सरलावाक्यानि कातब्बानि ।

वेवचनानि :-

बालो	= दुम्मेधो – अविञ्जू – दुप्पञ्जो
पापं	= किब्बिसं – अघं – अकुसलं – आगु
दुक्खं	= कसिरं – अघं – नीघो – किच्छं
वेरी	= कोधनो – रोसनो – कोपि
एतरहि	= इदानि – अधुना

जातब्बं :-

सब्बमे तं पाठं वाचुगतं करोतु ।

१६. सोलसमो पाठो

अनन्तगुणाहि बुद्धा

सूचिपासा	= मूलू प्वाः	तिम्बरु	= तिम्बरु सिमा वा फल
ननू	= मखु ला	चेतियगिरि	= चैत्यया पर्वत (मिहिन्तल)
अस्सोसि	= ताल	अनिट्ठित	= सिमधःगु
आरद्ध	= शुरू याःगु	सालि	= (छगू प्रकारया) जाकि

अनुराधपुरे कालबुद्धरक्खित्थेरो नाम एको अरहा अहोसि । सो एकस्मि उपोसथ दिवसे चेतियगिरिं गन्त्वा काल तिम्बरु – रुक्खमूले निसिन्नो कालकाराम सुत्तेन धम्मं देसेतुं आरभि ।

तदा सद्धातिस्सो नाम राजा तस्मि उपोसथदिवसे अट्टङ्गसीलं समादियत्वा चेतियगिरिम्ह राजलेने अट्टासि । स राजा “थेरो धम्मं देसेतीति” सुत्वा पठम गाथाय अनिट्ठिताय उव तत्थ आगन्त्वा ठितकोव सब्बतिं धम्मं सुत्वा धम्मदेसनावसाने साधुकारमदासि ।

अथ थेरो राजानं दिस्वा “कदा आगतोसि महाराजाति ? पुच्छि । “धम्मदेसनाय आरद्धकालेयेव भन्तेति ।” सब्बरत्तिं ठितकोव धम्मं अस्सोतीति जत्वा “दुक्करं ते महाराज ! कतन्ति” थेरो आह । “न इदं भन्ते दुक्करं, यदि तुम्हे ततो बहुम्पि कालं धम्मं देसेय्याथ, अहम्पि तथेव ठत्वा सुणेय्यामीति” राजा कयेसि ।

तस्मि पन सुत्ते बुद्धगुणा पकासिता; तस्मा राजा पुच्छि- “भन्ते ! बुद्धगुणा नाम एत्तकायेव ? उदाहु अञ्जेपि अत्थीति ?” ‘मया कथितं महाराज ! अप्पं अकथितं पन बहुं अप्पमाणन्ति” “तेन हि उपमं मे भन्ते ! करोथाति” राजा याचि ।

“यथा महाराज ! महन्तं सालिक्खेत्तं होति, तत्थ एकस्मि सालिसीसे धञ्जतो अवसेसं धञ्ज) बहुं होति; एवमेव मया कथिततो अकथितमेव बहुन्ति” आह । राजा पसन्नो अपरम्पि उपमं करोथाति याचि । “यथा महाराज ! यो कोचि पुरिसो उदकपूरिताय गङ्गाय सूचिपासं सम्मुखं करेय्य तत्थ सूचिपासतो गत उदकतो अवसेसं उदकं बहुं ननु ? एवमेव मया पकासितं बुद्धगुणं अप्पं; अवसेसु बहुन्ति ।”

तं सत्वा राजा अतीव पसन्नो सकलं लङ्का रज्जं तस्स पूजेसि । अथ थेरो अत्तनो दिन्नं तस्सेव पुन दत्वा ‘धम्मेन रज्जं करोहीति’ ओवादमकासि ।

परिचयपुच्छा :-

१. सो थेरो कथं निसीदित्वा धम्मं देसेसि ?
२. केन सुत्तेन धम्मं देसेसि ?
३. सद्धातिस्स राजा कथं धम्मं अस्सोसि ?
४. सालिक्खेत्त-उपमा वण्णेत्तव्वा ।
५. पसन्नो राजा किं पूजेसि ?
६. सब्बमेतं कथावत्थुं नेपालभासं परिवत्तेतु ।

वेवचनानि :-

अरहा	=	खीणासवी - वीतरागो
अप्पं	=	थोकं - मन्दं - परित्तं
बहुं	=	बहुलं - पचुरं - पहूतं
गङ्गा	=	नदी - सवन्ती - आपण - सरिता

१७. सत्तदसमो पाठो

“विधि-विसय-पुच्छा”

किं इदं ? को एसो ? तं कथं होति ? कस्मा हेतुना आगतोसि ? त्वं कुहिं गच्छसि ? को तुम्हाकं सहायो ? कति वस्सोसि ? के ऐते ? किं निस्साय गच्छसि ? कुहिं तव भाता ? कथं सुखदुक्खं ? कथं तव गेहं ? कस्मा आगतोसि ? कुहिं तस्स पोत्थकं ? इमेसु कतरो पुरिसो तुय्हं भाता ? को तत्थ सल्लपेति ? कुतो आगतोसि ? किं इच्छसि ? कदा तस्स पिता मतो ? केन इदं कतं ? कस्स इदं पोत्थकं ? कस्स एसा लेखणि ? का एसा नारी ?

किं नामोसि ? कोसि त्वं ? को इमस्स अत्थो ? कस्माति चे ? कित्तकं तस्स पोत्थकस्स मूलं ? कति सिस्सा तत्थ उग्गण्हन्ति ? त्वं कतीहि इरियापथेहि विहरसि ? कीव महप्फलो ? कीव इतो नगरं ? तुम्हे किं कम्मं करोथ ? केन इदं भासितं ? तं किं मञ्जथ ? किन्तु सो निदायति उदाहु पठति ? दिवसस्स कित्तकं वेतनं ? कतमो तेसं सेट्ठो ? कस्स इदं लेखणं ? केसं सन्तिके उग्गण्हाथ ?

कुहिं यासि ? किस्स हेतु हीय्यो नागतोसि ? को हेतु को पच्चयो येन तेन न उग्गण्हन्ति ? किं कारणं सो रुदन्तो गच्छति ? कुत्र सो विहारो ? क्व गतोसि त्वं असोक ? कहां सो थेरो वसति ? ननु तुम्हे मुसा भणित्थ ? कच्च ते महानाम खमनीयं ? कच्च यापनीयं ? “किंसु नरानं रतनं” ?

जातब्बं :-

सब्बेस मेतेसं पञ्चानं अनुरूपानि विस्सज्जनानि लिखतु ।

१८. अट्ठारसमो पाठो

“अन्धहत्थिजायो”

मेसि	= यंकल	कथंभूत	= गुजाम्ह
उदुक्खल	= उगः	पुच्च	= न्हिय्यं
सम्मज्जनि	= तुफि	नङ्गलसीस	= फालया च्चका
सुप्प	= हासा	मोघ	= खालि; सित्ति; मुखं

एकस्मिं किर गामे चत्तारो जच्चन्धा वसिंसु । महाजनो तेसं सन्तिके ठत्वा निच्चमेव रञ्जो मङ्गलहत्थिस्स वण्णनं करोति । ते तं सत्वा “अहो वता मयम्पि तं हत्थिं पस्सित्तुं लभेय्यामाति” आहंसु । अथेको केराटिकपुरिसो पुच्छि- “तुम्हे हत्थिं पस्सित्तुं कामाति ?” “आम सामि ! मयं अतीव इच्छामाति ।” तेन हि मया सद्धिं आगच्छथाति” वत्वा सो ते हत्थे गहेत्वा हत्थिस्स सन्तिकं नेसि । तेपि “अहो ! हत्थि नाम कथंभूतो सत्तोति” चिन्तेन्ता अगमिंसु ।

सो पन पुरिसो पठमं तेसु एकं अन्धं हत्थिस्स समीपं नेत्वा तस्स पादं गाहापेत्वा “अयं भो हत्थीति आह ।” सो तं सुट्ठु परामसित्वा “अहो हत्थि नाम उदुक्खलसदिसोति” आह । ततो दुतियं तत्थ नेत्वा हत्थिस्स पुच्छं गाहापेसि । सो तं गहेत्वा “हत्थि नाम सम्मज्जनिसदिसोति” निट्ठं अगमासि । अथ ततियं पापेत्वा दाठं गाहापेसि । सोपि “अच्छरियो वतायं सत्तो ! नङ्गलसीसतो थोकम्पि विसदिसता अस्स नत्थीति” आह ।

एतस्मिं अन्तरे चतुत्थो पमादं असहन्तोव तिट्ठति । ततो तम्पि नेत्वा हत्थिस्स कण्णं गाहापेत्वा “अयं सो सत्तोति आह । “अरे हत्थि नाम सुप्पसदिसो ननूति” सो तं परिमज्जन्तो उग्घोसयि ।

इति इमे चत्तारो जच्चन्धा अत्तना अत्तना गहित-नियामेने'व सञ्जं कत्वा अञ्जं अनुपधारेत्वा हत्थि नाम इदिसो'ति निट्ठं अगमिंसु । एव'मेव एकच्चे जना'पि अत्तनो दस्सनमत्तेयेव ठत्वा सब्बं अनोलोकेत्वा अनुपधारेत्वा वा "इद'मेव सच्चं मोघ'मञ्ज'न्ति" वदन्ता दिट्ठिगतिका होन्ति ।

“विचारबुद्धिरहितो हि अन्धो नाम ।”

परिचयपुच्छा :-

१. महाजनो अन्धानं सन्तिके किं वण्णेसिं ?
२. तं सुत्वा अन्धा किं आहंसु ?
३. तेसं मते हत्थि कीदिसो कीदिसो अहोसि ?
४. कस्मा ते तथा निट्ठमगमिंसु ?
५. विचारबुद्धिरहितो हि कीदिसो भवति ?

आख्यातिक-परिचयो :-

१. वसिंसु - करोति - आहंसु - लभास - पुच्छी - इच्छाम - आगच्छय - नेसि - अगमिंसु - आह - गाहापेसी - अगमासि - तिट्ठति - उग्घोसयि - होन्ति ।

इमेसं क्रियापदानं अनुरूपानि कत्तुकम्मपदानि योजेन्तेन सरलवाक्यानि कातब्बानि ।

Dhamma.Digital

१९. एकूनवीसतिमो पाठो

“पञ्चनियामं”

पयोग	= प्रयोग	सयमेव	= थःथम्हं (अथें)
नालिकेर	= नैक्या	सुरियावत्तपुप्फ	= सूर्यमुखी स्वाँ
आतप	= निभाः	अनन्तरा	= बिच्चे
वुट्ठि	= वा	योजेतु	= जोडेयाम्ह

इमस्मिं हि लोके केनचि देवेगु वा मनुस्सेन वा अकतानि सयमेव सिद्धानि यानि कानिचि सभावधम्माम्नि अम्हाकं पस्सितुं सक्का । तानि अम्हाकं पयोगहेतुं विना सभावपच्चयेने'व सिज्झन्ति । तादिसानं पन सय'मेव सिद्धानं नियामो'ति वुच्चति । सो पन नियामो पञ्चविधो होति— **बीजनियामो, उतुनियामो, कम्मनियामो, धम्मनियामो, चित्तनियामो**'ति ।

बीजानं पन नियामो बीजनियामो नाम । दिस्सन्ति हि रुक्खलताबीजानि नानाकारेन नानासण्ठानेन वड्ढेन्तानि । तानि यस्स कस्सचि पुगलस्स पयोग पच्चयं विना'येव तथा भवन्ति । तथाहि:— सुरियावत्तपुष्पं सुरियाभिमुखं नमति, नालिकेरफलस्स मत्थके छिद्दं भवति, तस्स अन्तो उदकं च । लता रुक्खादि—अभिमुखं गच्छति । तेसं तेसं अम्ब—निम्बादि—फलानं मधुर—तित्तादिरसो विज्जति । तानि तानि बीजानि तं तं सदिसफलं देन्ति । पुष्पानि नानविधा वण्णविकतियो भवन्ति । इति इमं बीजानं सभावसिज्झनं **बीजनियामो** नाम ।

तस्मिं तस्मिं काले तेसं तेसं रुक्खानं पुष्प—फल—गहणं, वातस्स अधिकता मन्दता, आतपस्स तिक्खता मन्दता, वुड्ढिया वस्सनं अवस्सनं, सीतता उण्हाता'ति एव'मादी'नि उतुवलने'व सिज्झन्ति । अयं **उतुनियामो** नाम ।

कुसलकम्मस्स सुखविपाको, अकुसलकम्मस्स दुक्खविपाको'ति एवं सत्ते हि कतानं कम्मनं अनुरूपतो तं तं विपाक—दानं कस्सचि पुगलस्स पयोगं विना'व भवति । सो **कम्मनियामो** नाम ।

बोधिसत्तानं पटिसन्धिगगहणे सम्बोधिं परिनिब्बाने चा'ति एव'मादिसु दससहस्सिलोकधातु कम्पति । धम्मता'येव तथा सिक्खनतो सो **धम्मनियामो**'ति वुच्चति । आवज्जनादीनं तेसं तेसं चित्तानं अनन्तरा चक्खुविज्जाणादीनि तानि तानि चित्तानि उप्पज्जन्ति, इमस्स चित्तस्स अनन्तरा इमं चित्तं भवितव्व'न्ति न तेसं योजेता पुगलो अत्थि । तथा तानि कदाचि'पि पटिपाटिं न विजहन्ति । अयं पन **चित्तनियामो** नाम होति ।

परिचयपुच्छा :-

१. कति नियामो ? के ते ?
२. तत्थ बीजनियामं सनिदस्सनं वित्थरेतु ।
३. कदाचि आतपो मन्दो भवति, कदाचि तिक्खो भवति, एकच्चो देसो सीताधिको, एकच्चो उण्हाधिको होति ।
४. धम्मनियामो कथं लब्धति ?
५. पालिभासं परिवत्तेतु ।

क) व गामे यक्व नैक्या मां दु ।

ख) अँ (फल) साः ।

- ग) नीहः खायु ।
 घ) थुपिं अँथें हे सइगु खः ।
 ङ) बोधिसत्त्व गर्भे च्वनीवले लोकय् भूकम्प जुइ ।
 च) सेनात शहरपाखें स्वया वनाच्चन ।

२०. वीसतिमो पाठो

“अत्तनो पमाणं वेदितब्बं”

ओतरित्वा	= (लखे) क्वहाँ वना	पलिगुण्ठित	= स्वत्तु मतुस्वया
उत्तरित्वा	= (लखं) थाहाँ वया	लगिग	= तःक्यन
अनुकरोन्त	= अनुकरण	नानत्त	= भिन्न; भिन्न
निस्सित	= आधार	निन्दिय	= निन्दनीय

हिमवन्ते एकस्मिं सरे एको उदककाको वसि । वीरको इति तस्स नामं अहोसि । सो तं सरं उपनिस्साय सुखेन जीविकं कप्पेसि । तदा जनपदे महन्तं दुब्भिक्खं अहोसि । मनुस्सा आहारपानादीहि किलन्ता अहेसुं । तस्मा काकानम्पि आहारो दुल्लभो जातो । ते तं पहाय अञ्जत्थ अगमंसु । एकच्चे अरञ्जं पविसिंसु ।

तेसु एको सविट्ठको नाम काको अत्तनो भरियं काकि) च आदाय हिमवन्ते वीरकस्स वसनट्टानं पत्वा एकस्मिं रुक्खे अट्ठासि ।

“पञ्जा नरान रतन”

धम्मपदट्टकथा (पालि)

परियत्ति सद्धम्म कोविद मध्यम वर्ष

(कक्षा ९, छैठौं पत्र)

धम्मपदट्टकथा (पालि) प्राप्ताङ्क ४० अंक, १४ घण्टा

लेखक - डा. नथमल टाटिया

Dhamma.Digital

३. तिस्सत्थेरवत्थु

अक्कोच्छि मन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो तिस्सत्थेरं आरब्भ कथेसि ।

- 5 सो किरायस्मा तिस्सत्थेरो भगवतो पितुच्छापुत्तो अहोसि, महल्लककाले पव्वजित्वा बुद्धानं उप्पन्नलाभसक्कारं परिभुञ्जन्तो थूलसीरो आकोटितपच्चाकोटितेहि चीवरेहि निवासेत्वा येभुय्येन विहारमज्जे उपट्टानसालायं निसीदति । तथागतं दस्सनत्थाय आगता आगन्तुकभिक्खू तं दिस्वा “एको
- 10 महाथेरो भविस्सती”ति सञ्जाय तस्स सन्तिकं गन्त्वा वत्तं आपुच्छन्ति, पादसम्बाहनादीनि आपुच्छन्ति । सो तुण्ही अहोसि । अथ नं एको दहरभिक्खु “कतिवस्सा तुम्हे”ति पुच्छित्वा, “वस्सं नत्थि, महल्लककाले पव्वजिता मय”न्ति वुत्ते, “आवुसो, दुव्विनीत, महल्लक अत्तनो पमाणं न जानासि, एत्तको महाथेरे
- 15 दिस्वा सामीचिकम्ममत्तम्पि न करोसि, वत्ते आपुच्छियमाने तुण्ही होसि, कुक्कुच्चमत्तम्पि ते नत्थी”ति अच्छरं पहरि । सो खत्तियमानं जनेत्वा “तुम्हे कस्स सन्तिकं आगता”ति पुच्छित्वा “सत्थु सन्तिक”न्ति वुत्ते “मं पन ‘को एसो’ति सल्लक्खेथ, मूलमेव वो छिन्दस्सामी”ति वत्वा रुदन्तो दक्खी दुम्मनो सत्थु
- 20 सन्तिकं अगमासि अथ नं सत्था “किं नु त्वं तिस्स दुक्खी दुम्मनी अस्सुमुखो रोदमानो आगतोसी”ति पुच्छि । तेपि भिक्खू “एस गन्त्वा किञ्चि आलोकं करेय्या”ति तेनेव सद्धिं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सो सत्थारा पुच्छितो “इमे मं, भन्ते, भिक्खू अक्कोसन्ती”ति आह । “कहं पन त्वं
- 25 निसिन्नोसी”ति ? “विहारमज्जे उपट्टानसालायं, भन्ते”ति । “इमे ते भिक्खू आगच्छन्ता दिट्ठा”ति ? “आम, दिट्ठा, भन्ते”ति । “किं उट्ठाय ते पच्चुगगमनं कत”न्ति ? “न कतं, भन्ते”ति । “परिक्खारग्गहणं आपुच्छित”न्ति ? “नापुच्छितं, भन्ते”ति । “वत्तं वा पानीयं वा आपुच्छित”न्ति । “नापुच्छितं भन्ते”ति ? “आसनं
- 30 नीहरित्वा अभिवादेत्वा पादसम्बाहनं कत”न्ति ? “न कतं, भन्ते”ति । “तिस्स महल्लकभिक्खूनं सव्वं एतं वत्तं कातव्वं, एतं वत्तं अकरोन्तेन विहारमज्जे निसीदितुं न वट्ठति, तवेव दोसो, एते भिक्खू खमापेही”ति ? “एते मं, भन्ते, अक्कोसिसु नाहं एते खमापेती”ति । “तिस्स मा एवं करि, तवेव दोसो, खमापेहि
- 35 ने”ति ? “न खमापेमि, भन्ते”ति । अथ सत्था “दुव्वचो एस, भन्ते”ति भिक्खूहि वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव दुव्वचो एस, पुव्वेपि एस दुव्वचोयेवा”ति वत्वा “इदानि तावस्स, भन्ते, दुव्वचभावो अम्हेहि जातो, अतीते एस किं अकासी”ति वुत्ते “तेन हि, भिक्खवे, सुणाथा”ति वत्वा अतीतमाहरि ।

- 40 अतीते बाराणसिवं बाराणसिरञ्जे रज्जं कारेन्ते देविलो नाम तापसो अट्ट मासे हिमवन्ते वसित्वा लोणम्बिलसेवनत्थाय चत्तारो मासे नगरमुनिस्साय वसितुकामो हिमवन्ततो आगन्त्वा नगरद्वारे दारके दिस्वा पुच्छ - “इमं नगरं सम्पत्तपव्वजिता कत्थ वसन्ती”ति ? “कुम्भकारसालायं, भन्ते”ति । तापसो कुम्भकारसालं
- 45 गन्त्वा द्वारे ठत्वा “सचे ते भग्गव अगरु, वसेय्याम एकरत्तिं सालाय”न्ति आह । कुम्भकारो “मय्हं रत्तिं सालायं किच्चं नत्थि, महती साला, यथासुखं वसथ, भन्ते”ति सालं निव्यादेसि । तस्मिं पविसित्वा निसिन्ने अपरोपि नारदो नाम तापसो हिमवन्ततो आगन्त्वा कुम्भकारं एकरत्तिवासं याचि । कुम्भकारो “पठमं
- 50 आगतो इमिना सद्धिं एकतो वसितुकामो भवेय्य वा नो वा, अत्तानं परिमोचेस्सामी”ति चिन्तेत्वा “सचे, भन्ते, पठमं उपगतो रोचेस्सति, तस्स रुचिया वसथा”ति आह । सो तमुपसङ्गमित्वा “सचे ते, आचरिय अगरु, पयञ्चेत्थ एकरत्तिं वसेय्यामा”ति याचि । “महती साला, पविसित्वा एकमन्ते वसाही”ति वुत्ते
- 55 पविसित्वा पुरेतरं पविट्ठस्स देविलस्स अपरभागे निसीदि । उभोपि सारणीयकथं कथेत्वा निपज्जिसु ।
- सयनकाले नारदो देविलस्स निपज्जनट्टानञ्च द्वारञ्च सल्लक्खेत्वा निपज्जि । सो पन देविलो निपज्जमानो अत्तनो निपज्जनट्टाने अनिपज्जित्वा द्वारमज्जे तिरियं निपज्जि । नारदो
- 60 रत्तिं निक्खमन्तो तस्स जटासु अक्कमि । “को मं अक्कमी”ति च वुत्ते, “आचरिय, अह”न्ति आह । “कुटजटिल, अरञ्जतो आगन्त्वा मम जटासु अक्कमसी”ति । “आचरिय, तुम्हाकं इध निपन्नभावं न जानामि, खमथ मे”ति वत्वा तस्स कन्दन्तस्सेव बहि निक्खमि । इतरो “अयं पविसन्तोपि मं अक्कमेय्या”ति
- 65 परिवत्तेत्वा पादट्टाने सीसं कत्वा निपज्जि । नारदोपि पविसन्तो “पठमंपाहं आचरिये अपरज्झि, इदानिस्स पादपस्सेन पविसिस्सामी”ति चिन्तेत्वा आगच्छन्तो गीवाय अक्कमि । “को एसो”ति च वुत्ते “अहं, आचरिया”ति वत्वा “कुटजटिल, पठमं मम जटासु अक्कमित्वा इदानि गीवाय अक्कमसि,
- 70 अभिसपिस्सामि त”न्ति वुत्ते, “आचरिय, मय्हं दोसो नत्थि, अहं तुम्हाकं एवं निपन्नभावं न जानामि, ‘पठमम्पि मे अपरद्धं, इदानि पादपस्सेन पविसिस्सामी”ति पविट्ठोम्हि, खमथ मे”ति आह । “कुटजटिल, अभिसपिस्सामि त”न्ति । “मा एवं करित्थ आचरिया”ति । सो तस्स वचनं अनादियित्वा –
- 75 “सहस्सरंसी सततेजो, सूरियो तमविनोदनो ।
पातोदयन्ते सूरिये, मुद्धा ते फलतु सत्तथा”ति ॥

तं अभिसपि एव । नारदो, “आचरिय, मय्हं दोसो नत्थीति मम वदन्तस्सेव तुम्हे अभिसपथ, यस्स दोसो अत्थि, तस्स मुद्धा फलतु, मा निदोसस्सा”ति वत्वा –

80 “सहस्सरंसी सततेजो, सूरियो तमविनोदनो ।

पातोदयन्ते सूरिये, मुद्धा ते फलतु सत्तधा”ति ॥

अभिसपि । सो पन महानुभावो अतीते चत्तालीस, अनागते चत्तालीसाति असीतिकप्पे अनुस्सरति । तस्मा “कस्स नु खो उपरि अभिसपो पतिस्सती”ति उपधारेन्तो “आचरियस्सा”ति

85 त्वा तस्मि अनुकम्पं पिटच्च इद्धिबलेन अरुणुगगमनं निवारति ।

नागरा अरुणे अनुगच्छन्ते राजद्वारं गन्त्वा, “देव, तयि रज्जं कारेन्ते अरुणो न उद्वहति, अरुणं नो उद्वापेही”ति कन्दिसु । राजा अत्तनो कायकम्मादीनि ओलोकेन्तो किञ्चि अयुत्तं अदिस्वा “किं नु खो कारण”न्ति चिन्तेत्वा “पव्वजितानं विवादेन

90 भवितव्व”न्ति परिसङ्गमानो “कच्चि इमस्मि नगरे पव्वजिता अत्थी”ति पुच्छि । “हिय्यो सायं कुम्भकारसालयं आगता अत्थि देवा”ति वुत्ते तंखणञ्जेव राजा उक्काहि धारियमानाहि तत्थ गन्त्वा नारदं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो आह –

“कम्मन्ता नप्पवत्तन्ति, जम्बुदीपस्स नारद ।

95 केन लोको तमोभूतो, तं मे अक्खाहि पुच्छितो”ति ॥

नारदो सब्बं तं पवत्तिं आचिक्खित्वा इमिना कारणेन अहं इमिना अभिसपितो, अथाहं “मय्हं दोसो नत्थि, यस्स दोसो अत्थि, तस्सेव उपरि अभिसपो पततू”ति वत्वा अभिसपिं ।

100 उपधारेन्तो “सूरियुगगमनवेलाय आचरियस्स मुद्धा सत्तधा फलिस्सती”ति दिस्वा एतस्मि अनुकम्पं पिटच्च अरुणस्स उरुगमनं न देमीति । “कथं पन अस्स, भन्ते, अन्तरायो न भवेय्या”ति । “सचे मं खमापेय्य, न भवेय्या”ति । “तेन हि खमापेही”ति वुत्ते “एसो, महाराज, मं जटासु च गीवाय च अक्कमि, नाहं एतं

105 कुटजटिलं खमापेमी”ति । “खमापेहि, भन्ते, मा एवं करित्था”ति । “न खमापेमी”ति । “मुद्धा ते सत्तधा फलिस्सती”ति वुत्तेपि न खमापेतियेव । अथ नं राजा “न त्वं अत्तनो रुचिया खमापेस्ससी”ति हत्थपादकुच्छिगीवासु गाहापेत्वा नारदस्स पादमूले ओनमापेसि । नारदोपि “उद्वेहि, आचरिय, खमामि, ते”ति वत्वा,

110 “महाराज, नायं यथामनेन खमापेति, नगरस्स अविदूरे एको सरो अत्थि, तत्थ नं सीसे मतिकापिण्डं कत्वा गलप्पमाणे उदके ठपापेही”ति आह । राजा तथा कारेसि । नारदो देलिं

आमन्तेत्वा, “आचरिय, मया इद्धिया विस्सट्ठाय सूरियसन्तापे उट्ठहन्ते उदके निमुज्जित्वा अञ्जेन ठानेन उत्तरित्वा गच्छेय्यासी”ति आह ।

- 5 “तस्स सूरियरंसीहि संफुट्टमत्तोव मत्तिकापिण्डो सत्तधा फलि, सो निमुज्जित्वा अञ्जेन ठानेन पलायी”ति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “तदा, भिक्खवे, राजा आनन्दो अहोसि, देविलो तिस्सो, नारदो अहमेवाति एवं तदापेस दुव्यचोयेवा”ति वत्वा तिस्सत्थेरं आमन्तेत्वा, “तिस्स, भिक्खुनो

- 10 नाम ‘असुकेनाहं अक्कुट्ठो, असुकेन पहटो, असुकेन जितो, असुको खो मे भण्डं अहासी’ति चिन्तेन्तस्स वेरं नाम न वूपसम्मति, एवं पन अनुपनय्हन्तसेव उपसम्ती”ति वत्वा इमा गाथा अभासि –

३. “अक्कोच्छि मं अवधि मं, अजिनि मं अहासि मे ।

- 15 ये च तं उपनय्हन्ति, वेरं तेसं न सम्मति ॥

४. “अक्कोच्छि मं अवधि मं, अजिनि मं अहासि मे ।

ये च तं नुपनय्हन्ति, वेरं तेसूसम्मती”ति ॥

तत्थ अक्कोच्छीति अक्कोसि । अवधीति पहरि । अजिनीति कूटसक्खिओतारणेन वा वादपट्टिवादेन वा

- 20 करणुत्तरिवकरणेन वा अजेसि । अहासि मेति मम सन्तकं पत्तादीसु किञ्चिदेव अवहरि । ये च तन्ति ये केचि देवता वा मनुस्सा वा गहट्टा वा पव्वजिता वा तं “अक्कोच्छि म”न्तिआदिवत्थुकं कोधं सकटधुरं विय नद्धिना पूतिमच्छादीनि विय च कुसादीहि पुनप्पुनं वेठेत्वा उपनय्हन्ति, तेसं सकिं उप्पन्नं

- 25 वेरं न सम्मतीति वूपसम्मति । ये च तं नुपनय्हन्तीति असतिया अमनसिकारवसेन वा कम्मपच्चवेक्खणादिवसेन वा ये तं अक्कोसादिवत्थुकं कोधं तथापि कोचि निट्ठोसो पुरिमभवे अक्कुट्ठो भविस्सति, पहटो भविस्सति, कूटसक्खि ओतारेत्वा जितो भविस्सति, कस्सचि ते पसय्ह किञ्चि अच्छन्नं भविस्सति,

- 30 तस्मा निट्ठोसो हुत्वापि अक्कोसादीनि पापुणासीति एवं न उपनय्हन्ति । तेसु पमादेन उप्पन्नम्मि वेरं इमिना अनुपनय्हनेन निरिन्धनो विय जातवेदो वूपसम्मतीति ।

देसनापरियोसाने सतसहस्सभिक्खू सोतापत्तिफलदीनि पापुणिंसु । धम्मदेसना महाजनस्स सात्थिका अहोसि । दुव्वचोपि

35 सुव्वचोयेव जातोति ।

तिस्सत्थेरवत्थु ततियं ।

40

४. कालयक्खिनीवत्थु

न हि वेरेनाति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो अञ्जतरं वञ्चित्थि आरब्भ कथेसि ।

एको किर कुटुम्बिकपुत्तो पितरि कालकते खेत्ते च घरे

45 च सब्बकम्मनि अत्तनाव करोन्तो मातरं पटिजग्गि । अथस्स माता “कुमारिकं ते, तात, आनेस्सामी”ति आह । “अम्म मा एवं वदेथ, अहं यावजीवं तुम्हे पटिजग्गिस्सामी”ति । “तात, खेत्ते च घरे च किच्चं त्वमेव करोसि, तेन मय्हं चित्तसुखं नाम न होति, आनेस्सामी”ति । सो पुनप्पुनं पटिक्खपित्वा तुण्ही अहोसि । सा

50 एकं कुलं गन्तुकामा गेहा निक्खमि । अथ नं पुत्तो “कतरं कुलं गच्छथा”ति पुच्छित्वा “असुककुलं नामा”ति वुत्ते तत्थ गमनं पटिसेधेत्वा अत्तनो अभिरुचितं कुलं आचिक्खि । सा तत्थ गन्त्वा कुमारिकं वारेत्वा दिवसं ववत्थपेत्वा तं आनेत्वा तस्स घरे अकासि । सा वञ्झा अहोसि । अथ नं माता, पुत्त, त्वं अत्तनो

55 रुचिया कुमारिकं आणापेसि, सा इदानि वञ्झा जाता, अपुत्तकञ्च नाम कुलं विनस्सति पवेणी न घटीयति, तेन अञ्जं ते कुमारिकं आनेमीति । तेन “अलं, अम्मा”ति वुच्चमानापि पुनप्पुनं कथेसि । वञ्चित्थी तं कथं सुत्वा “पुत्ता नाम मातापितूनं वचनं अतिक्कमितुं न सक्कोन्ति, इदानि अञ्जं विजायिनिं इत्थि

60 आनेत्वा मं दासिभोगेन भुञ्जिस्सति । यन्नूनाहं सयमेव एकं कुमारिकं आनेय्य”न्ति चिन्तेत्वा एकं कुलं गन्त्वा तस्सत्थाय कुमारिकं वारेत्वा “कि नामेतं, अम्म, वदेसी”ति तेहि पटिक्खित्ता “अहं वञ्झा, अनुत्तकं नाम कुलं विनस्सति, तुम्हाकं पन धीता पुत्तं वा धीतरं वा लभित्वा कुटुम्बिकस्स सामिनी भविस्सति, मय्हं

65 सामिकस्स नं देथा”ति याचित्वा सम्पटिच्छापेत्वा आनेत्वा सामिकस्स घरे अकासि ।

अथस्सा एतदहोसि – “सचायं पुत्तं वा धीतरं वा लभिस्सति, अयमेव कुटुम्बस्स सामिनी भविस्सति । यथा दारकं न लभति, तथेव नं कातुं वट्टति”ति । अथ नं सा आह – “अम्म,

70 यदा ते कुच्छियं गव्वो पतिट्ठति, अथ मे आरोचेय्यासी”ति । सा “साधू”ति पटिस्सुणित्वा गव्वे पतिट्ठिते तस्सा आरोचेसि । इतरिस्सा पन सा सयमेव निच्चं यागुभत्तं देति, अथस्सा आहारेनेव

सद्धिं गव्भपातनभेसज्जमदासि, गव्भो पति । दुतियम्पि गव्भे पतिद्विते आरोचेसि इतरा दुतियम्पि तथेव पातेसि । अथ नं

- 75 पटिविस्सकित्थियो पुच्छिसु – “कच्च ते सपत्ति अन्तरायं करोती”ति ? सा तमत्थं आरोचेत्वा “अन्धवाले, कस्मा एवमकासि, अयं तव इस्सरियभयेन गव्भस्स पातनभेसज्जं योजेत्वा देति, तेन ते गव्भो पतति, मा पुन एकमकत्था”ति वुत्ता ततियवारे न कथेसि । अथ सा इतरिस्सा उदरं दिस्वा “कस्मा
- 80 मय्हं गव्भस्स पतिद्वितभावं न कथेसी”ति वत्वा “त्वं मं आनेत्वा वञ्चेत्वा द्वे वारे गव्भं पातेसि, किमत्थं तुय्हं कथेमी”ति वुत्ते “नट्टा दानिम्हि”ति चिन्तेत्वा तस्सा पमादं ओलोकेन्ती परिणते गव्भे ओकासं लभित्वा भेसज्जं योजेत्वा अदासि । गव्भो परिणतत्ता पतितुं असक्कोन्तो तिरियं निपति, खरा वेदना
- 85 उप्पज्जि, जीवितसंसयं पापुणि । सा “नासितम्हि तथा, त्वमेव मं आनेत्वा त्वमेव तयोपि वारे दारके नासेसि, इदानि अहम्पि नस्सामि, इतो दानि चुता यक्खिनी हुत्वा तव दारके खादितुं समत्था हुत्वा निव्वत्तेय्य”न्ति पत्थनं पट्टपेत्वा कालं कत्वा तस्मियेव गेहे मज्जारी हुत्वा निव्वत्ति । इतरम्पि सामिको गहेत्वा
- 90 “तया मे कुलूपच्छेदो कतो”ति कप्परजण्णुकादीहि सुपोथितं पोथेसि । सा तेनेवाबाधेन कालं कत्वा तथेव कुक्कुटी हुत्वा निव्वत्ता ।
- कुक्कुटी न चिरस्सेव अण्डानि विजायि, मज्जारी आगन्त्वा तानि अण्डानि खादि । दुतियम्पि ततियम्पि खादियेव ।
- 95 कुक्कुटी चिन्तेसि – “तयो वारे मम अण्डानि खादित्वा इदानि मम्पि खादितुकामासी”ति । “इतो चुता सपुत्तकं तं खादितुं लभेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा ततो चुता अरञ्जे दीपिनी हुत्वा निव्वत्ति । इतरा मिगी हुत्वा निव्वत्ति । तस्सा विजातकाले दीपिनी आगन्त्वा तयो वारे पुत्तके खादि । मिगी मरणकाले “अयं मे
- 100 तिक्खत्तुं पुत्तके खादित्वा इदानि मम्पि खादिस्सति, इतो दानि चुता एतं सपुत्तकं खादितुं लभेय्य”न्ति पत्थनं कत्वा इतो चुता यक्खिनी हुत्वा निव्वत्ति । दीपिनीपि तथेव ततो चुता सावत्थियं कुलधीता हुत्वा निव्वत्ति, सा बुद्धिप्पत्ता द्वारगामके पतिकुलं अगमासि, अपरभागे च पुत्तं विजायि । यक्खिनीपि तस्सा
- 105 पियसहायिकावण्णेन आगन्त्वा “कुहिं मे सहायिका”ति “अन्तोगव्भे विजाता”ति वुत्ते “पुत्तं नु खो विजाता, उदाहु धीतरन्ति पस्सिस्सामि न”न्ति गव्भं पविसित्वा पस्सन्ती विय दारकं गहेत्वा खादित्वा गता । पुन दुतियवारेपि तथेव खादि । ततियवारे इतरा गरुभाग हुत्वा सामिकं आमन्तेत्वा, “सामि,

110 इमस्मिं ठाने एका यक्खिनी मम द्वे पुत्ते खादित्वा गता, इदानि मम कुलगेहं गन्त्वा विजायिस्सामी”ति कुलगेहं गन्त्वा विजायि ।

तदा सा यक्खिनी उदकवारं गता होति । वेस्सवणस्स हि यक्खिनियो वारेन अनोतत्तदहतो सीसपरम्पराय उदकमाहरन्ति । ता चतुमासच्चयेनपि पञ्चमासच्चयेनपि

5 मुच्चन्ति । अपरा यक्खिनियो किलन्तकाया जीवितक्खयम्पि पापुणन्ति । सा पन उदकवारतो मुत्तपत्ताव वेगेन तं घरं गन्त्वा “कुहिं मे सहायिका”ति पुच्छ । “कुहिं नं पस्सिस्ससि, तस्सा इमस्मिं ठाने जातजातदारके यक्खिनी आगत्वा खादति, तस्मा कुलगेहं गता”ति । सा “यत्थ वा तत्थ वा गच्छतु, न मे

10 मुच्चिस्सती”ति वेरवेगसमुस्साहितमानसा नगराभिमुखी पक्खन्दि । इतरापि नामग्गहणदिवसे नं दारकं न्हापेत्वा नामं कत्वा, “सामि, इदानि सकघरं गच्छामा”ति पुत्तमादाय सामिकेन सद्धिं विहारमज्जे गतमग्गेन गच्छन्ती पुत्तं सामिकस्स दत्वा विहारपोक्खरण्या न्हात्वा सामिके न्हायन्ते उत्तरित्वा पुत्तस्स

15 थञ्जं पायमाना ठिता यक्खिनिं आगच्छन्ति दिस्वा सञ्जानित्वा, “सामि, वेगेन एहि, अयं सा यक्खिनी, वेगेन एहि, अयं सा यक्खिनी”ति उच्चासद्दं कत्वा याव तस्स आगमनं सण्ठातुं असक्कोन्ती निवत्तेत्वा अन्तोविहाराभिमुखी पक्खन्दि ।

20 तथागतस्स पादपिठे निपज्जापेत्वा “तुम्हाकं मया एस दिन्नो, पुत्तस्स मे जीवितं देथा”ति आह । द्वारकोट्टके अधिवत्थो सुमनदेवो नाम यक्खिनिया अन्तो पविसितुं नादासि । सत्था आनन्दथेरं आमन्तेत्वा “गच्छं, आनन्द, तं यक्खिनिं पक्कोसाही”ति आह । थेरो पक्कोसि । इतरा “अयं, भन्ते,

25 आगच्छती”ति आह । सत्था “एतु, मा सद्दमकासी”ति वत्वा तं आगन्तवा ठितं “कस्मा एवं करोसि, सचे तुम्हे मादिसस्स बुद्धस्स सम्मुखीभावं नागमिस्सथ, अहिनकुलानं विय अच्छफन्दनानं विय काकोलूकानं विय च कप्पट्टितिकं वो वेरं अभविस्स कस्मा वेरं पटिवेरं करोध । वेरञ्चि अवेरेन उपसम्मति, नो वेरेना”ति वत्वा

30 इमं गाथमाह –

५. “न हि वेरेन वेरानि, सम्मन्तीध कुदाचनं ।

अवेरेन च सम्मन्ति, एस धम्मो सनन्तनो”ति ॥

तत्थ न हि वेरेनाति यथा हि खेलसिद्धाणिकादीहि असुचीहि मक्खितं ठानं तेहेव असुचीहि धोवन्ता सुद्धं निग्गन्धं

35 कातुं न सक्कोन्ति, अथ खो तं ठानं भिय्योसोमत्ताय असुद्धतरञ्चेव दुग्गन्धतरञ्च होति; एवमेव अक्कोसन्तं पच्चक्कोसन्तो पहरन्तं पटिपहरन्तो वेरेण वेरं वूपसमेतुं न सक्कोति, अथ खो भिय्यो भिय्यो वेरमेव करोति । इति वेरानि नाम वेरेण किस्मिञ्च काले न सम्मन्ति, अथ खो वड्ढन्तियेव ।

40 अवेरेण च सम्मन्तीति यथा पन तानि खेलादीनि असुचीनि विप्पसन्नेन उदकेन धोवियमानानि नस्सन्ति, तं ठानं सुद्धं होति सुगन्धं; एवमेव अवेरेण खन्तिमेत्तोदकेण योनिसो मनसिकारेण पच्चवेक्खणेण वेरानि वूपसम्मन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति अभावं गच्छन्ति । एस धम्मो सनन्तनोति एस अवेरेण वेरूपसमनसङ्घातो

45 पोरणको धम्मो; सव्वेसं बुद्धपच्चेकबुद्धखीणासवानं गतमग्गोति ।

गाथापरियोसाने यक्खिनी सोतापत्तिफले पतिवृद्धि । सम्पत्तपरिसायपि धम्मदेसना सात्थिका अहोसि ।

सत्था तं इत्थि आह – “एतिस्सा तव पुत्तं देही”ति । “भायामि, भन्ते”ति । “मा भायि, नत्थि ते एतं निस्साय

50 परिपन्थो”ति आह । सा तस्सा पुत्तमदासि । सा तं चुम्बित्वा आलिङ्गित्वा पुन मातुयेव दत्त्वा रोदितुं आरभि । अथ नं सत्था “किमेत”न्ति पुच्छि । “भन्ते, अहं पुब्बे यथा वा तथा वा जीविकं कप्पेन्तीपि कुच्छिपूरं नालत्थं, इदानि कथं जीविस्सामी”ति । अथ नं सत्था “मा चिन्तयी”ति समस्सासेत्वा तं इत्थिमाह – “इमं

55 नेत्वा अत्तनो गेहे निवासापेत्वा अग्गयागुभत्तेहि पटिजग्गाही”ति । सा तं नेत्वा पिट्ठिवंसे पतिवृत्तेत्वा अग्गयागुभत्तेहि पटिजग्गि, तस्सा वीहिपहरणकाले मुसलगेण मुद्धं पहरन्तं विय उपट्ठासि । सा सहायिकं आमन्तेत्वा “इमस्मिं ठाने वसितुं न सक्कोमि, अञ्जत्थ मं पतिवृत्तेही”ति वत्वा मुसलसालाय उदकचाटियं उद्धने

60 निव्वकोसे सङ्घारकूटे गामद्वारे चाति एतेसु ठानेसु पतिवृत्तापि इध मे मुसलेण सीसं भिन्दन्तं विय उपट्ठासि, इध दारका उच्छिद्धोदकं ओतारेन्ति, इध सुनखा निपज्जन्ति, इध दारका असुचिं करोन्ति, इध कचवरं छड्ढेन्ति, इध गामदारका लक्खयोगं करोन्तीति सव्वानि तानि पटिक्खिपि । अथ नं बहिगामे

65 विवित्तोकासे पतिवृत्तेत्वा तत्थ तस्सा अग्गयागुभत्तादीनि हरित्वा पटिजग्गि । सा यक्खिनी एवं चिन्तेसि – “अयं मे सहायिका इदानि बहूपकारा, हन्दाहं किञ्च पटिगुणं करोमी”ति । सा “इमस्मिं संवच्छरे सुव्वुट्ठिका भविस्सति, थलद्वाने सस्सं करोहि, इमस्मिं संवच्छरे दुव्वुट्ठिका भविस्सति, निन्नद्वानेयेव सस्सं

- 70 करोही”ति सहायिकाय आरोचेति । सेसजनेहि कतसस्सं अतिउदकेन वा अनोदकेन वा नस्सति, तस्सा अतिविय सम्पज्जति । अथ नं सेसजना, “अम्म, तथा कतसस्सं नेव अच्चोदकेन, न अनुदकेन नस्सति, सुव्वुट्ठिदुव्वुट्ठिभावं त्त्वा कम्मं करोसि, किं नु खो एत”न्ति पुच्छिंसु । “अम्हाकं सहायिका
- 75 यक्खनी सुव्वुट्ठिदुव्वुट्ठिभाव आचिक्खति, मयं तस्सा वचनेन थलेसु निन्नेसु सस्सानि करोम, तेन नो सम्पज्जति । किं न पस्सथ ? निबद्धं अम्हाकं गेहतो यागुभत्तादीनि हरियमानानि, तानि एतिस्स हरीयन्ति, तुम्हेपि एतिस्सा अगगायागुभत्तादीनि हरथ, तुम्हाकम्पि कम्मन्ते ओलोकेस्सती”ति । अथस्सा
- 80 सकलनगरवासिनो सक्कारं करिंसु । सापि ततो पट्टाय सव्वेसं कम्मन्ते ओलोकेन्ती लाभगप्पत्ता अहोसि महापरिवारा । सा अपरभागे अट्ट सलाकभत्तानि पट्टपेसि । तानि यावज्जकाला दीयन्तियेवाति ।
- 85 कालयक्खनीवत्थु चतुत्थं ।

५. कोसम्बकवत्थु

- 90 परे च न विजानन्तीति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो कासम्बके भिक्खू आरब्भ कथेसि ।
- कोसम्बयञ्चि घोसितारामे पञ्चसतपञ्चसत-परिवारा द्वे भिक्खू विहरिंसु विनयधरो च धम्मकथिको च । तेसु धम्मकथिको एकदिवसं सरीरवलञ्जं कत्वा उदककोट्टके
- 95 आचमनउदकावसेसं भाजने ठपेत्वाव निक्खामि । पच्छा विनयधरो तत्थ पविट्ठो तं उदकं दिस्वा निक्खमित्वा इतरं पुच्छि, “आवुसो, तथा उदकं ठपित”न्ति ? “आम, आवुसो”ति । “किं पनेत्थ आपत्तिभावं न जानासी”ति ? “आम, न जानामी”ति । “होति, आवुसो, एत्थ आपत्ती”ति । “तेन हि पटिकरिस्सामि न”न्ति ।
- 100 “सचे पन ते, आवुसो, असञ्चिच्च अस्सतिया कतं, नत्थि आपत्ती”ति । सो तस्सा आपत्तिया अनापत्तिदिट्ठि अहोसि । विनयधरोपि अत्तनो निस्सितकानं “अयं धम्मकथिको आपत्तिं आपज्जमानोपि न जानाती”ति आरोचेसि । ते तस्स निस्सितके दिस्वा “तुम्हाकं उपज्झायो आपत्तिं आपज्जित्वापि आपत्तिभावं न
- 105 जानाती”ति आहंसु । ते गन्त्वा अत्तनो उपज्झायस्स आरोचेसुं । सो एवमाह – “अयं विनयधरो पुब्बे अनापत्तीति वत्त्वा इदानि आपत्तीति वदति, मुसावादी एसो”ति । ते गन्त्वा

“तुम्हाकं उपज्झायो मुसावादी”ति आहंसु । ते एवं अञ्जमञ्जं कलहं वड्ढियंसु । कतो विनयधरो ओकासं लभित्वा धम्मकथिकस्स

110 आपत्तिया अदस्सने उक्खेपनीयकम्ममकासि । ततो पट्टाय तेसं पच्चयदायका उपट्टकापि द्वे कोट्टासा अहेसुं, ओवादपटिग्गाहका भिक्खुनियोपि आरक्खदेवतापि तासं सन्दिट्टसम्भत्ता आकासट्टदेवतापीति याव ब्रह्मलोका सव्वेपि पुथुज्जना द्वे पक्खा अहेसुं । चातुमहाराजिकं आदिं कत्वा याव अकनिट्टभावना पन

5 एकनिन्नादं कोलाहलं अगमासि ।

अथेको अञ्जतरो भिक्खू तथागतमुपसङ्गमित्वा उक्खेपकानं विनयधरअन्तेवासिकानं “धम्मिकेनेवायं विनयकम्मेन उक्खित्तो”ति लद्धिञ्च, उक्खित्तानुवत्तकानं धम्मकथिकअन्तेवासिकानं पन “अधम्मिकेनेव कम्मेन

10 उक्खित्तो”ति लद्धिञ्च, उक्खेपकेहि वारियमानानम्पि च तेसं तं अनुपरिवारेत्वा विचरणभावञ्च आरोचेसि भगवा “समग्गा किर होन्तू”ति द्वे वारे पेसेत्वा “न इच्छन्ति, भन्ते, समग्गा भवितु”न्ति सुत्वा ततियवारे “भिन्नो भिक्खुसङ्घो, भिन्नो भिक्खुसङ्घो”ति तेसं सन्तिकं गत्वा उक्खेपकानं, इतरेसञ्च आपत्तिया

15 अदस्सने आदीनवं कथेत्वा पुन तेसं तत्थेव एकसीमायं उपोसथादीनि अनुजानित्वा भत्तग्गादीसु भण्डनजातानं “आसनन्तरिकाय निसीदितव्व”न्ति (महाव०) भत्तग्गे वत्तं पञ्जापेत्वा “इदानिपि भण्डनजाताव विहरन्ती”ति सुत्वा तत्थ गत्वा “अलं, भिक्खुवे, मा भण्डन”न्तिआदीनि वत्वा, “भिक्खुवे,

20 भण्डनकलहविग्गहविवादा नामेते अनत्थकारका । कलहं निस्साय हि लट्टुकिकापि सकुणिका हत्थिनागं जीवितक्खयं पापेसी”ति लट्टुकिज्जातकं (जा०आदयो) कथेत्वा, “भिक्खुवे, समग्गा होथ, मा विवदथ । विवादं निस्साय हि अनेकसतसहस्सा वड्ढकापि जीवितक्खयं पत्ता”ति वड्ढकज्जातकं (जा०) कथेसि । एवम्पि तेसु

25 भगवतो वचनं अनादियन्तेसु अञ्जतरेन धम्मवादिना तथागतस्स विहेसं अनिच्छन्तेन “आगमेतु, भन्ते भगवा, धम्मसामि, अप्पोस्कुक्को, भन्ते भगवा, दिट्ठधम्मसुखविहारमनुयुत्तो विहरतु, मयमेव तेन भण्डनेन कलहेन विग्गहेन विवादेन पञ्जायिस्सामा”ति (म.नि.) वुत्ते अतीतं आहारि –

30 भूतपुव्वं, भिक्खुवे, वाराणसियं ब्रह्मदत्तो नाम कासिराजा अहोसि । ब्रह्मदत्तेन दीधीतिस्स कोसलरञ्जो रज्जं अच्छिन्दित्वा अञ्जातकवेसेन वसन्तस्स पितुनो मारितभावञ्चेव दीघावुकुमारेण अत्तनो जीविते दिन्ने ततो पट्टाय तेसं समग्गभावञ्च कथेत्वा “तेसञ्चि नाम, भिक्खुवे, राजूनं

- 35 आदिन्नदण्डानं आदिन्नसत्थानं एवरूपं खन्तिसोरच्चं भविस्सति । इध खो तं, भिक्खवे, सोभेथ, यं तुम्हे एवं स्वाखाते धम्मविनये पव्वजिता समाना खमा च भवेय्याथ सोरता चा”ति ओवदित्वापि नेव ते समग्गे कातुं असक्खि । सो ताय आक्किण्णविहारताय उक्कण्ठितो “अहं खो इदानि आक्किण्णो दुक्खं विहरासि, इमे च
- 40 भिक्खू मम वचनं न करोन्ति । यंनूनाहं एकोव गणम्हा वूपकट्ठो विहरेय्य”न्ति चिन्तेत्वा कोसम्बियं पिण्डाय चरित्वा अनपलोकेत्वा भिक्खुसङ्घं एकोव अत्तनो पत्तचीवरमादाय बालकलोकगामं गन्त्वा तत्थ भग्गुत्थेरस्स एकचारिकवत्तं कथेत्वा पाचिनवंसमिगदाये तिण्णं कुलपुत्तानं सामग्गियानिससं कथेत्वा येन पालिलेय्यकं
- 45 अत्थि, तदवसरि । तन्न सुदं भगवा पालिलेय्यकं उपनिस्साय रक्खितवनसण्डे भद्दसालमूले पालिलेय्यकेन हत्थिना उपट्ठियमानो फासुकं वस्सावासं वसि ।
- कोसम्बिवासिनोपि खो उपासका विहारं गन्त्वा सत्थारं अपस्सन्ता “कुहिं, भन्ते, सत्था”ति पुच्छित्वा
- 50 “पालिलेय्यकवनसण्डं गतो”ति । “किं कारणा”ति ? “अम्हे समग्गे कातुं वायमि, मयं पन न समग्गा अहुम्हा”ति । “किं, भन्ते, तुम्हे सत्थु सन्तिके पव्वजित्वा तस्मिं सामग्गिं करोन्ते समग्गा नाहुवत्था”ति ? “एवमावुसो”ति । “मनुस्सा इमे सत्थु सन्तिके पव्वजित्वा तस्मिं रामग्गिं करोन्तेपि समग्गा न जाता, मयं इमे
- 55 निस्साय सत्थारं दट्ठं न लभिम्हा, इमेसं नेव आसनं दस्साम, न अभिवादानादीनि करिस्सामा”ति ततो पट्ठाय तेसं सामीचिमत्तम्पि न करिंसु । ते अप्पाहारताय सुस्समाना कतिपाहेनेव उजुका हुत्वा अञ्जमञ्जं अच्चयं देसेत्वा खमापेत्वा “उपासका मयं समग्गा जाता, तुम्हेपि नो पुरिमसदिसा होथा”ति आहंसु । “खमापितो पन
- 60 वो, भन्ते, सत्था”ति । “न खमापितो, आवुसो”ति । “तेन हि सत्थारं खमापेथ, सत्थु खमापितकाले मयम्पि तुम्हाकं पुरिमसदिसा भविस्सामा”ति । ते अन्तोवस्सभावेन सत्थु सन्तिकं गन्तुं अविशहन्ता दुक्खेन तं अन्तोवस्सं वीतिनामेसुं । सत्था पन तेन हत्थिना उपट्ठियमानो सुखं वसि । सोपि हि हत्थिनागो गणं
- 65 पहाय फासुविहारत्थायेव तं वनसण्डं पाविसि ।
- यथाहा – “अहं खो आक्किण्णो विहरामि हत्थीहि हत्थीनीहि हत्थिकलभेहि हत्थिच्छापेहि, छिन्नग्गानि चैव तिणानि खादामि, ओभग्गोभग्गञ्च मे साखाभङ्गं खादन्ति, आविलानि च पानीयानि पिवामि, ओगाहा चस्स मे उत्तिण्णस्स हत्थिनियो कायं
- 70 उपनिघंसन्तियो गच्छन्ति, यंनूनाहं एकोव गणम्हा वूपकट्ठो विहरेय्य”न्ति (महाव. उदा.) । अथ खो सो हत्थिनागो यूथा अपक्कम्म येन पालिलेय्यकं रक्खितवनसण्डं भद्दसालमूलं, येन भगवा

तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा पन भगवन्तं वन्दित्वा ओलोकेन्तो अञ्जं किञ्चि अदिस्वा भद्रसालमूलं पादेनेव पहरन्तो

- 75 तच्छेत्वा सोण्डाय साखं गहेत्वा सम्मज्जि । ततो पट्टाय सोण्डाय घटं गहेत्वा पानीयं परिभोजनीयं उपट्टापेति, उण्होदकेन अत्थे सति उण्होदकं पटियादेति । कथं ? हत्थेन कट्टानि घसित्वा अग्गिं सम्पादेति, तत्थ दारूनि पक्खिपन्तो अग्गिं जालेत्वा तत्थ पासाणे पक्खिपित्वा पचित्वा दारुदण्डकेन पवट्टेत्वा परिच्छिन्नाय
- 80 खुट्ठकसोण्डिकाय खिपति, ततो हत्थं ओतारेत्वा उदकस्स तत्तभावं जानित्वा गन्त्वा सत्थारं वन्दति । सत्था “उदकं ते तापितं पालिलेय्यका”ति वत्वा तत्थ गन्त्वा न्हायति अथस्स नानाविधानि फलानि आहरित्वा देति । यदा पन सत्था गामं पिण्डाय पविसति, तदा सत्थु पत्तचीवरमादाय कुम्भे पतिट्टपेत्वा सत्थारा सद्धियेव
- 85 गच्छति । सत्था गामूपचारं पत्वा “पालिलेय्यक इतो पट्टाय तया गन्तुं न सक्का, आहार मे पत्तचीवर”न्ति आहरापेत्वा गामं पिण्डाय पाविसि । सोपि याव सत्थु निक्खमना तत्थेव ठत्वा आगमनकाले पच्चुग्गमनं कत्वा पुरिमनयेनेव पत्तचीवरं गहेत्वा वसनट्टाने ओतारेत्वा वत्तं दस्सेत्वा साखाय वीजति, रत्तिं
- 90 वालमिगपरिपन्थनिवारणत्थं महन्तं दण्डं सोण्डाय गहेत्वा “सत्थारं रक्खिस्सामी”ति याव अरुणुग्गमना वनसण्डस्स अन्तरन्तरेण विचरति, ततो पट्टाययेव किर सो वनसण्डो पालिलेय्यकरक्खितवनसण्डो नाम जातो । अरुणे उग्गते मुखोदकदानं आदिं कत्वा तेनेवूपायेन सब्बवत्तानि करोति ।
- 95 अथेको मक्कटो तं हत्थि उट्टाय समुट्टाय दिवसे दिवसे तथागतस्स आभिसमाचारिकं करोन्तं दिस्वा “अहमिपि किञ्चिदेव करिस्सामी”ति विचरन्तो एकदिवसं निम्मक्खिकं दण्डकमधुं दिस्वा दण्डकं भज्जित्वा दण्डकेनेव सद्धिं मधुपटलं सत्थु सन्तिकं आहरित्वा कदलिपनं छिन्दित्वा तत्थ ठपेत्वा अदासि सत्था गण्हि ।
- 100 मक्कटो “करिस्सति नु खो परिभोगं न करिस्सती”ति ओलोकेन्तो गहेत्वा निसिन्नं दिस्वा “किं नु खो”ति चिन्तेत्वा दण्डकोटियं गहेत्वा परिवत्तेत्वा उपधारेन्तो अण्डकानि दिस्वा तानि सणिकं अपनेत्वा पुन अदासि । सत्था परिभोगमकासि । सो तुट्टमानसो तं तं साखं गहेत्वा नच्चन्तोव अट्टसि । अथस्स गहितसाखापि
- 105 अक्कन्तसाखापि । भिज्जिसु । सो एकस्मिं खाणुमत्थके पतित्वा निविट्टगतो सत्थरि पसन्नेनेव चित्तेन कालं कत्वा तावतिसभवने तिसयोजनिके कनकविमाने निव्वत्ति, अच्छरासहस्सपरिवारो मक्कटदेवपुत्तो नाम अहोसि ।

तथागतस्स तत्थ हत्थिनागेण उपट्टियमानस्स वसनभावो

110 शसकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि । सावत्थिनगरतो “अनाथपिण्डको विशाखा च महाउपासिका”ति एवमादीनि महाकुलानि आनन्दथेरस्स सासनं पहिणिसु “सत्थारं नो, भन्ते, दस्सेथा”ति । दिसावासिनोपि पञ्चसत्ता भिक्खू वुट्टवस्सा आनन्दथेरं उपसङ्गमित्वा “चिरस्सुता नो, आवुसो आनन्द, भगवतो सम्मुखा

5 धम्मी कथा, साधु मयं, आवुसो आनन्द, लभेय्याम भगवतो सम्मुखा धम्मि कथं सवनाया”ति याचिसु । थेरो ते भिक्खू आदाय तत्थ गत्त्वा “तेमासं एकविहाररिनो तथागतस्स सन्तिकं एतकेहि भिक्खूहि सद्धिं उपसङ्गितुं अयुत्त”न्ति चिन्तेत्वा ते भिक्खू बहि ठपेत्वा एककोव सत्थारं उपसङ्गमि । पालिलेय्यको तं

10 दिस्वा दण्डमादाय पक्खन्दि । सत्था ओलोकेत्वा अपेहि “अपेहि पालिलेय्यक, मा निवारयि, बुद्धपट्टाको एसो”ति आह । सो तत्थेव दण्डं छुट्टेत्वा पत्तचीवरपटिग्गहणं आपुच्छि । थेरो नादासि । नागो “सचे उग्गहितवत्तो भविस्सति, सत्थु निसीदनपासाणफलके अत्तनो परिक्खारं न ठपेस्सती”ति चिन्तेसि । थेरो पत्तचीवरं

15 भूमियं ठपेसि । वत्तसम्पन्ना हि गरूनं आसने वा सयने वा अत्तनो परिक्खारं न ठपेन्ति ।

थेरो सत्थारं उपसङ्गमित्वा वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । सत्था “आनन्द, एकोव आगतोसी”ति पुच्छित्वा पञ्चसतेहि भिक्खूहि सद्धिं आगतभावं सुत्वा “कहं पनेते”ति वत्त्वा “तुम्हाकं

20 चित्तं अजानन्तो बहि ठपेत्वा आगतोम्ही”ति वुत्ते “पक्कोसाहि ने”ति आह । थेरो तथा अकासि । ते भिक्खू आगन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सत्था तेहि सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा तेहि भिक्खूहि, “भन्ते भगवा, हि बुद्धसुखुमालो चेव खत्तियसुखुमालो च, तुम्हेहि तेमासं एककेहि तिद्धन्तेहि

25 निसीदन्तेहि च दुक्करं कतं, वत्तपटिवत्तकारकोपि मुखोदकादिदायकोपि नाहोसि मञ्जे”ति वुत्ते, “भिक्खुवे, पालिलेय्यकहत्थिना मम सब्बकिच्चानि कतानि । एवरूपञ्चि सहायं लभन्तेन एकतोव वसितुं युत्तं, अलभन्तस्स एकचारिकभावोव सेय्यो”ति वत्त्वा इमा नागवग्गे तिस्सो गाथा

30 अभासि –

“सचे लभेथ निपकं सहायं, सद्धिंचरं साधुविहारि धीरं ।

अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि, चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा ॥

“नो चे लभेथ निपकं सहायं, सद्धिंचरं साधुविहारि धीरं ।

राजाव रट्ठं विजितं पहाय, एको चरे मातङ्गरञ्जेव नागो ॥

35 “एकस्स चरितं सेय्यो, नत्थि बाले सहायता ।

एको चरे न च पापानि कयिरा,

अप्पोस्सुक्को मातङ्गरञ्जेव नागो”ति ॥

गाथापरियोसाने पञ्चसतापि ते भिक्खू अरहत्ते पतिट्ठहिंसु । आनन्दत्थेरोपि अनाथपिण्डकादीहि पेसितसासनं

40 आरोचेत्वा, “भन्ते, अनाथपिण्डकप्पमुखा ते पञ्च अरियसावककोटियो तुम्हाकं आगमनं पच्चासीसन्ती”ति आह । सत्था “तेन हि गण्हाहि पत्तचीवर”न्ति पत्तचीवरं गाहापेत्वा निक्खमि । नागो गन्त्वा गतमग्गे तिरियं अट्ठासि । “किं करोति, भन्ते, नागो”ति ? “तुम्हाकं, भिक्खवे, भिक्खं दातुं पच्चासीसति,

45 दीघरत्तं खो पनायं मय्हं उपकारको, नास्स चित्तं कोपेतुं वट्ठति, निवत्तथ, भिक्खवे”ति सत्था भिक्खू गहेत्वा निवत्ति । हत्थीपि वनसण्डं पविसित्वा पनसकदलिफलादीनि नानाफलानि संहरित्वा रासिं कत्वा पुनदिवसे भिक्खूनं अदासि । पञ्चसता भिक्खू सव्वानि खेपेतुं नासक्खिसु । भत्तकिच्चपरियोसाने सत्था पत्तचीवरं

50 गाहेत्व निक्खमि । नागो भिक्खूनं अन्तरन्तरेण गन्त्वा सत्थु पुरतो तिरियं अट्ठासि । “किं करोति, भन्ते, नागो”ति ? “अयञ्चि भिक्खवे, तुम्हे पेसेत्वा मं निवत्तेतुकामो”ति । अथ नं सत्था “पालिलेय्यक, इदं पन मम अनिवत्तगमनं, तव इमिना अत्तभावेन भानं वा विपस्सनं वा मग्गफलं वा नत्थि, तिट्ठ त्व”न्ति आह । तं

55 सुत्वा नागो मुखे सोण्डं पक्खपित्वा रोदन्तो पच्छतो पच्छतो अगमासि । सो हि सत्थारं निवत्तेतुं लभन्तो तेनेव नियमेन यावजीवं पटिजग्गेय्य, सत्था पन तं गामूपचारं पत्वा “पालिलेय्यक इतो पट्ठाय तव अभूमि, मनुस्सावासी सपरिपन्थो, तिट्ठ त्व”न्ति आह । सो रोदमानो तत्थेव ठत्वा सत्थरि चक्खुपथं

60 विजहन्ते हृदयेन फलितेन कालं कत्वा सत्थरि पसादेन तावतिंसभवने तिसयोजनिके कनकविमाने अच्छरासहस्समज्जे निव्वत्ति, पालिलेय्यकदेवपुत्तोयेवस्स नामं अहोसि ।

सत्थापि अनुपुब्बेण जेतवनं अगमासि । कोसम्बका भिक्खू “सत्था किर सावत्थि आगतो”ति सुत्वा सत्थारं खमापेतुं

65 तत्थ अगमंसु । कोसलराजा “ते किर कोसम्बका भण्डनकारका भिक्खू आगच्छन्ती”ति सुत्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा “अहं, भन्ते, तेसं मम विजितं पविसितुं न दस्सामी”ति आह । “महाराज, सीलवन्ता एते भिक्खू, केवलं अञ्जमञ्जं विवादेन मम वचनं न गण्हिसु, इदानि मं खमापेतुं आगच्छन्ति, आगच्छन्तु

- 70 महाराजा”ति । अनाथपिण्डकोपि “अहं, भन्ते, तेसं विहारं पविसितुं न दस्सामी”ति वत्वा तथेव भगवता पटिक्खित्तो तुण्ही अहोसि । सावत्थियं अनुप्पत्तानं पन तेसं भगवा एकमन्ते विवित्तं कारापेत्वा सेनासनं दापेसि । अब्जे भिक्खू तेहि सद्धिं नेव एकतो निसीदन्ति, न तिट्ठन्ति, आगतागता सत्थारं पुच्छन्ति – “कतमेते,
- 75 भन्ते, भण्डनकारका कोसम्बका भिक्खू”ति ? सत्था “एते”ति दस्सेति । “एते किर ते, एते किर ते”ति आगतागतेहि अङ्गुलिका दस्सियमाना लज्जाय सीसं उक्खिपितुं असक्कोन्ता भगवतो पादमूले निपज्जित्वा भगवन्तं खमापेसुं । सत्था “भारियं वो, भिक्खवे, कतं, तुम्हे हि नाम मादिसस्स बुद्धस्स सन्तिके
- 80 पव्वजित्वा मयि सामग्गिं करोन्ते मम वचनं न करित्थ, पोराणकपण्डितापि वज्झप्पत्तानं मातापितूनं ओवादं सुत्वा तेसु जीविता वोरोपियमानेसुपि तं अनतिककमित्वा पच्छा द्वीसु रट्टेसु रज्जं कारयिसू”ति वत्वा पुनदेव कोसम्बिकजातकं (जा०) कथेत्वा “एवं, भिक्खवे, दीघावुकुमारो मातापितूसु जीविता
- 85 वोरोपियमानेसुपि तेसं ओवादं अनतिककमित्वा पच्छा ब्रह्मदत्तस्स धीतरं लभित्वा द्वीसु कासिकोसलरट्टेसु रज्जं कारेसि, तुम्हेहि पन मम वचनं अकरोन्तेहि भारियं कत”न्ति वत्वा इमं गाथमाह –
६. “परे च न विजानन्ति, मयमेत्थ यमामसे ।
ये च तत्थ विजानन्ति, ततो सम्मन्ति मेधगा”ति ॥
- 90 तत्थ परेति पण्डिते ठपेत्वा ततो अब्जे भण्डनकारका परे नाम । ते तत्थ सङ्गमज्झे कोलहलं करोन्ता “मयं यमामसे उपरमामा विनस्साम सततं समितं मच्चुसन्तिकं गच्छामा”ति न विजानन्ति । ये च तत्थ विजानन्तीति ये तत्थ पण्डिता “मय मच्चुसन्तिकं गच्छामा”ति विजानन्ति । ततो सम्मन्ति मेधगाति
- 95 एवञ्चि ते जानन्ता योनिसोमनसिकारं उप्पादेत्वा मेधगानं कलहानं वूपसमाय पटिपज्जन्ति । अथ नेसं ताय पटिपत्तिया ते मेधगा सम्मन्तीति । अथ वा परे चाति पुब्बे मया “मा, भिक्खवे, भण्डन”न्तिआदीनि वत्था ओवदियमानापि मम ओवादस्स अपटिग्गहणेन अतिककमनेन अमामका परे नाम । “मयं
- 100 छन्दादिवसेन मिच्छागाहं गहेत्वा एत्थ सङ्गमज्झे यमामसे भण्डनादीनं बुद्धिया वायमामा”ति न विजानन्ति । इदानि पन योनिसो पच्चवेक्खमाना तत्थ तुम्हाकं अन्तरे ये च पण्डितपुरिसा “पुब्बे मयं छन्दादिवसेन वायमन्ता अयोनिसो पटिपन्ना”ति विजानन्ति, ततो तेसं सन्तिका ते पण्डितपुरिसे निस्साय इमे
- 105 दानि कलहसङ्गाता मेधगा सम्मन्तीति अयमेत्थ अत्थोति ।

गाथापरियोसाने सम्पत्तभिक्खू सोतापत्तिफलादीसु पटिड्ढिंसूति ।

कोसम्बकवत्थु पञ्चमं ।

110

६. महाकालत्थेरवत्थु

सुभानुपस्तिन्ति इमं धम्मदेसनं सत्था सेतव्यनगरं उपनिस्साय सिंसपावने विहरन्तो
चूलकालमहाकाले आरब्ध

5 कथेसि ।

सेतव्यनगरवासिनो हि चूलकालो, मज्झिमकालो, महाकालोति तयो भातरो कुटुम्बिका
तेसु जेड्ढकनिट्ठा दिसासु विचरित्वा पञ्चहि सकटसतेहि भण्डं आहरन्ति, मज्झिमकालो
आभतं विक्किणाति । अथेकरिंम समये ते उभोपि भातरो पञ्चहि

- 10 सकटसतेहि नानाभण्डं गहेत्वा सावत्थि गन्तवा सावत्थिया च जेतवनस्स च अन्तरे सकटानि
मोचयिंसु । तेसु महाकालो सायहन्समये मालागन्धादिहत्थे सावत्थिवासिनो अरियसावके
धम्मस्सवनाय गच्छन्ते दिस्वा “कुहिं इमे गच्छन्ती”ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा “अहमिप
गमिस्सामी”ति चिन्तेत्वा कनिट्ठं
- 15 आमन्तेत्वा, “तात, तेसु सकटेसु अप्पमत्तो होहि, अहं धम्मं सोतुं गच्छामी”ति वत्वा गन्त्वा
तथागतं वन्दित्वा परिसपरियन्ते निसीदि । सत्था तं दिस्वा तस्स अज्झासयवसेन अनुपुत्वि कथं
कथेन्तो दुक्खक्खन्धसुत्तादिवसेन (म०नि०आदयो) अनेकपरियायेन कामानं आदीनवं ओकारं
संकिलेसञ्च कथेसि ।
- 20 तं सुत्वा महाकालो “सब्बं किर पहाय गन्तव्वं, परालेकं गच्छन्तं नेव भोगा, न ज्ञातका च
अनुगच्छन्ति, किं मे घरावासेन पव्वजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा महाजने सत्थारं वन्दित्वा पक्कन्ते
सत्थारं पव्वजं याचित्वा सत्थारा “नत्थि ते कोचि अपलोकेतव्वो”ति वुत्ते, “कनिट्ठो मे, भन्ते,
अत्थी”ति वत्वा तेन
- 25 हि “अपलोकेहि न”न्ति वुत्ते, “साधु, भन्ते”ति वत्वा गन्त्वा कनिट्ठं पक्कोसापेत्वा, “तात, इमं
सब्बं सापतेय्यं पटिपज्जाही”ति आह । “तुम्हे पन किं करिस्सथ भातिका”ति ? “अहं सत्थु
सन्तिके पव्वजिस्सामी”ति । सो तं नानप्पकारेहि याचित्वा निवत्तेतुं असक्कोन्तो “साधु, सामि,
यथा अज्झासयं करोथा”ति आह ।
- 30 महाकालो गन्त्वा सत्थु सन्तिके पव्वजि । “अहं भातिकं गहेत्वाव उप्पव्वजिस्सामी”ति
चूलकालोपि पव्वजि । अपरभागे महाकालो उपसम्पदं लभित्वा सत्थारं उपसङ्गमित्वा सासने

धुरानि पुच्छित्वा सत्थारा द्वीसु धुरेसु कथितेसु “अहं, भन्ते, महल्लककाले पव्वजितत्ता गन्धधुरं पूरेतुं न सक्खिस्सामि, विपस्सनाधुरं पन

35 पूरेस्सामी”ति याव अरहत्ता कम्मट्ठानं कथापेत्वा सोसानिकधुतङ्गं समादाय पठमयामातिक्कन्ते सव्वेसु, निदं ओक्कन्तेसु सुसानं गन्त्वा पच्चूसकाले सव्वेसु अनुट्ठितेसुयेव विहारं आगच्छति ।

अथेका सुसानगोपिका काली नाम छवडाहिका थेरस्स ठितट्ठानं निसिन्नट्ठानं चङ्कमितट्ठानञ्च दिस्वा “को नु खो

40 इधागच्छति, परिग्गण्हिस्सामि न”न्ति परिग्गण्हितुं असक्कोन्ती एकदिवसं सुसानकुटिकायमेव दीपं जालेत्वा पुत्तधीतरो आदाय गन्त्वा एकमन्ते निलीयमाना मज्झिमयामे थेरं आगच्छन्तं दिस्वा गन्त्वा वन्दित्वा, “अय्यो, नो, भन्ते, इमस्मिं ठाने विहरती”ति आह । “आम, उपासिके”ति । “भन्ते, सुसाने विहरन्तेहि नाम वत्तं

45 उग्गण्हितुं वट्ठती”ति । थेरो “किं पन मयं तथा कथितवत्ते वत्तिस्सामा”ति अवत्वा “किं कातुं वट्ठति उपासिके”ति आह । “भन्ते, सोसानिकेहि नाम सुसाने वसनभावो सुसानगोपकानञ्च विहारे महाथेरस्स च गामभोजकस्स च कथेतुं वट्ठती”ति । “थेरो किं करणा”ति ? “कतकम्मा चोरा धनसामिकेहि पदानुपदं

50 अनुबद्धा सुसाने भण्डकं छड्ढेत्वा पलायन्ति, अथ मनुस्सा सोसानिकानं परिपत्थं करोन्ति, एतेसं पन कथिते ‘मयं इमस्स भदन्तस्स एत्तकं नाम कालं एत्थ वनसभावं जानाम, अचोरो एसो”ति उपट्ठवं निवारिन्ति । तस्मा एतेसं कथेतुं वट्ठती”ति ।

“थेरो अञ्जं किं कातव्व”न्ति ? “भन्ते, सुसाने

55 वसन्तेन नाम अय्येन मच्छमंसतिलपिट्ठतेलगुलादीनि वज्जेतव्वानि, दिवा न निद्वयितव्वं, कुसीतेन न भवितव्वं, आरद्धवीरियेन भवितव्वं, असठेन अमायाविना हुत्वा कल्याणज्झासयेन भवितव्वं, सायं सव्वेसु सुत्तेसु विहारतो आगन्तव्वं, पच्चूसकाले सव्वेसु अनुट्ठितेसुयेव विहारं गन्तव्वं । सचे, भन्ते, अय्यो इमस्मिं

60 ठाने एवं विहरन्तो पव्वजितकिच्चं मत्थकं पातेतुं सक्खिस्सति, सचे मतसरीरं आनेत्वा छड्ढेन्ति, अहं कम्बलकूटागारं आरोपेत्वा गन्धमालादीहि सक्कारं कत्वा सरीरकिच्चं करिस्सामि । नो चे सक्खिस्सति, चितकं आरोपेत्वा अग्गिं जालेत्वा सङ्कुना आकट्ठित्वा बहिं खिपित्वा फरसुना कोट्टेत्वा खण्डाखण्डिकं छिन्दित्वा

65 अग्गिग्गिं पक्खिपित्वा भापेस्सामी”ति आह । अथ नं थेरो “साधु भद्रे, एकं पन रूपारम्मणं दिस्वा मय्हं कथेय्यासी”ति आह । सा “साधू”ति पच्चस्सोसि । थेरो यथाज्झासयेन सुसाने समणधम्मं करोति । चूलकालत्थेरो पन उट्ठाय समुट्ठाय घरावासं चिन्तेति, पुत्तदारं अनुस्सरति । “भातिको मे अतिभारियं कम्मं करोती”ति

70 चिन्तेति ।

अथेका कुलधीता तंमुहुत्तसमुद्धितेन व्याधिना सायन्हसमये अमिलता अकिलन्ता कालमकासि । तमेनं जातकादयो दारुतेलादीहि सद्धिं सायं सुसानं । नेत्वा सुसानगोपिकाय “इमं भ्रापेही”ति भतिं दत्त्वा निय्यादेत्वा पक्कमिंसु । सा तस्सा पारुतवत्थं अपनेत्वा तंमुहुत्तमतं पीणितपीणितं सुवण्णवण्णं सरीरं दिस्वा, “इमं अय्यस्स दस्सेतुं पतिरूपं आरम्मण”न्ति चिन्तेत्वा गन्त्वा थेरं वन्दित्वा, “भन्ते, एवरूपं नाम आरम्मणं अत्थि, ओलोकेथ अय्या”ति आह । थेरो “साधू”ति वत्वा पारुपनं नीहरापेत्वा पादतलतो याव केसग्गा

80 ओलोकेत्वा “अतिपीणितमेतं रूपं सुवण्णवण्णं अग्गिग्ग्हि नं पक्खिपित्वा महाजालाहि गहितमत्तकाले मय्हं आरोचेय्यासी”ति वत्वा सकट्टानमेव गन्त्वा निसीदि । सा तथा कत्वा थेरस्स आरोचेसि । थेरो गन्त्वा ओलोकेसि । जालाय पट्टपट्टट्टानं कवरगाविया विय सरीरवण्णं अहोसि, पादा नमित्वा ओलम्बिसु,

85 हत्था पट्टिकुटिसु, ऊरुनलाटं निच्चम्मं अहोसि थेरो “इदं सरीरं इदानेव ओलोकेन्तानं अपरियन्तकरं हुत्वा इदानेव खयं पत्तं वयं पत्त”न्ति रत्तिट्टान गन्त्वा निसीदित्वा खयवयं सम्पस्समानो –

“अनिच्चा वत सङ्गारा, उप्पादवयधम्मिनो ।

उप्पज्जित्वा निरुज्झन्ति, तेसं वूपसमो सुखो”ति ॥

90 गाथं वत्वा विपस्सनं वड्ढेत्वा सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पापुणि ।

तस्मिं अरहत्तं पत्ते सत्था भिक्खुसङ्घपरिवुतो चारिकं चरमानो सेतव्यं गन्त्वा सिंसपावनं पाविसि । चूलकालस्स भरियायो “सत्था किर अनुप्पत्तो सिंसपावन”न्ति सुत्वा “अम्हाकं

95 सामिकं गण्हस्सामा”ति पेसेत्वा सत्थारं निमन्तापेसुं । बुद्धानं पन अपरिचिण्णट्टाने आसनपञ्चत्तिं आचिक्खन्तेन एकेन भिक्खुना पठमतं गन्तुं वड्ढति । बुद्धानञ्चि मज्झिमट्टाने आसनं पञ्चापेत्वा तस्स दक्खिणतो सारिपुत्तथेरस्स, वामतो महामोग्गल्लानत्थेरस्स, ततो पट्टाय उभोसु पस्सेसु भिक्खुसङ्घस्स आसनं पञ्जातव्वं

100 होति । तस्मा महाकालत्थेरो चीवरपारुपनट्टाने ठत्वा, “चूलकाल, त्वं पुरतो गन्त्वा आसनपञ्चत्तिं आचिक्खा”ति चूलकालं पेसेसि । तस्स दिट्ठकालतो पट्टाय गेहजना तेन सद्धिं परिहासं करोन्ता नीचासनानि सङ्घत्थेरस्स कोटियं अत्थरन्ति, उच्चासनानि सङ्घनवकस्स कोटियं । इतरो “मा एवं करोथ, नीचासनानि उपरि

- 105 मा पञ्चापेथ उच्चासनानि उपरि पञ्चापेथ, नीचासनानि हेट्ट”ति आह । इत्थियो तस्स वचनं असुणन्तियो विय “त्वं किं करोन्तो विचरसि, किं तव आसनानि पञ्चापेतुं न वट्ठति, त्वं कं आपुच्छित्वा पव्वजितो, केन पव्वजितोसि, कस्मा इधागतोसी”ति वत्वा निवासनपारुपनं अच्छिन्दित्वा सेतकानि निवासेत्वा सीसे च
- 110 मालाचुम्बुटकं ठपेत्वा, “गच्छ सत्थारं आनेहि, मयं आसनानि पञ्चापेस्सामा”ति पहिणिसु । न चिरं भिक्खुभावे ठत्वा अवस्सिकोव उप्पव्वजितत्ता लज्जितुं न जानाति, तस्मा सो तेन आकप्पेन निरासङ्गेव गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं आदाय आगतो । भिक्खुसङ्घस्स पन भत्तकिच्चावसाने
- 5 महाकालस्स भरियायो “इमाहि अत्तनो सामिको गहितो, मयम्पि अम्हाकं सामिकं गण्हस्सामा”ति चिन्तेत्वा पुनदिवसे सत्थारं निमन्तयिसु । तदा पन आसनपञ्चापनत्थं अञ्जो भिक्खु अगमासि । ता तस्मिं खणे ओकासं अलभित्वा बुद्धप्पमुखं भिक्खुसङ्घं निसीदापेत्वा भिक्खं अदंसु । चूलकालस्स पन द्वे
- 10 भरियायो, मज्झिमकालस्स चतस्सो, महाकालस्स पन अट्ठ । भिक्खूपि भत्तकिच्चं कातुकामा निसीदित्वा भत्तकिच्चमकंसु, बहि गन्तुकामा उट्ठाय अगमंसु । सत्था पन निसीदित्वा भत्तकिच्चं करि । तस्स भत्तकिच्चपरियोसाने ता इत्थियो, “भन्ते, महाकालो अम्हाकं अनुमोदनं कत्वा आगच्छिस्सति, तुम्हे पुरतो गच्छथा”ति
- 15 वदिसु । सत्था “साधू”ति वत्वा पुरतो अगमासि । गामद्वारं पत्वा भिक्खू उज्झायिसु “किं नामेतं सत्थारा कतं, वत्वा नु खो कतं, उदाहु अजानित्वा । हिय्यो चूलकालस्स पुरतो गतत्ता पव्वज्जन्तरायो जातो, अज्ज अञ्जस्स पुरतो गतत्ता अन्तरायो नाहोसि । इदानि महाकालं ठपेत्वा आगतो, सीलवा खो पन
- 20 भिक्खु आचारसम्पन्नो, करिस्सति नु खो तस्स, पव्वज्जन्तराय”न्ति । सत्था तेसं वचनं सुत्वा निवत्तित्वा ठितो “किं कथेथ, भिक्खवे”ति पुच्छि, ते तमत्थं आरोचेसुं । “किं पन तुम्हे, भिक्खवे, चूलकालं विय महाकालं सल्लक्खेथा”ति ? “आम, भन्ते” । तस्स हि द्वे पजापतियो, इमस्स अट्ठ । “अट्ठहि
- 25 परिक्खपित्वा गहितो किं करिस्सति, भन्ते”ति ? सत्था “मा, भिक्खवे, एवं अवचुत्थ, चूलकालो उट्ठाय समुट्ठाय सुभारम्मणबहुलो विहरति, पपाते ठितो दुव्वलरुक्खसदिसो । मय्हं पन पुत्तो महाकालो असुभानुपस्सी विहरति, घनसेलपव्वतो विय अचलो”ति वत्वा इमा गाथा अभसि –
- 30 ७. “सुभानुपस्सि विहरन्तं, इन्द्रियेसु असंवुतं ।
भोजनमिह चामत्तञ्जं, कुसीतं हीनवीरियं ।
तं वे पसहति मारो, वातो रुक्खं व दुव्वलं ॥

८. “असुभानुपरिस्स विहरन्तं, इन्द्रियेषु सुसंवृतं

भोजनमिह च मत्तञ्जुं, सद्धं आरद्धवीरियं ।

35 तं वे नप्पसहती मारो, वातो सेलंव पव्वत”न्ति ॥

तत्थ सुभानुपरिस्स विहरन्तन्ति सुतं अनुपस्सन्तं, इट्टारम्मणे मानसं विस्सज्जेत्वा विहरन्तन्ति अत्थो । यो हि पुग्गलो निमित्तग्गाहं अनुव्यञ्जनग्गाहं गण्हन्तो “नखा सोभना”ति गण्हाति, “अङ्गुलियो सोभना”ति गण्हाति, “हत्थपादा, जङ्घा,

40 ऊरु, कटि, उदरं, थना, गीवा, ओट्टा, दन्ता, मुखं, नासा, अक्खीनि, कण्णा, भमुका, नलाटं, केसा, सोभना”ति गण्हाति, “केसा, लोमा, नखा, दन्त, तचो, सोभना”ति गण्हाति, वण्णो सुभो, सण्ठानं सुभन्ति, अयं सुभानुपस्सी नाम । एवं तं सुभानुपरिस्स विहरन्त । इन्द्रियसूति चक्खादीसु छसु इन्द्रियेषु ।

45 असंवृतन्ति चक्खुद्वारादीनि अरक्खन्तं । परियेसनमत्ता पटिग्गहणमत्ता परिभोगमत्ताति इमिस्सा मत्ताय अजाननतो भोजनमिह चामत्तञ्जुं । अपिच पच्चवेक्खणमत्ता विस्सज्जनमत्ताति इमिस्सापि मत्ताय अजाननतो अमत्तञ्जुं, इदं भोजनं धम्मिकं, इदं अधम्मिकन्तिपि अजानन्तं । कामच्छन्दव्यापाद-

50 विहिंसावितक्कवसिताय कुसीतं । हीनवीरियन्ति निव्वीरियं चतूसु इरियापथेषु वीरियकरणरहितं । पसहतीति अभिभवति अज्झोत्थरति । वातो रुक्खंव दुब्बलन्ति बलववातो छिन्नपपाते जातं दुब्बलरुक्खं विय । यथा हि सो वातो तस्स दुब्बलरुक्खस्स पुप्फफलपल्लवादीनिपि पातेति, खुद्दकसाखापि भञ्जति,

55 महासाखापि भञ्जति, समूलकम्पि तं रुक्खं उप्पाटेत्वा उद्धमूलं अधोसाखं कत्वा गच्छति, एवमेव एवरूपं पुग्गलं अन्तो उप्पन्नो किलेसमारो पसहति, बलववातो दुब्बलरुक्खस्स पुप्फफलपल्लवादिपातनं विय खुद्दानुखुद्दकापत्तिआपज्जनम्पि करोति, खुद्दकसाखाभञ्जनं विय निस्सगियादि

60 आपत्तिआपज्जनम्पि करोति, महासाखाभञ्जनं विय तेरसङ्घादिसेसापत्ति-आपज्जनम्पि करोति, उप्पाटेत्वा उद्धं, मूलकं हेट्ठासाखं कत्वा पातनं विय पाराजिकापत्तिआपज्जनम्पि करोति, स्वाक्खातसासना नीहरित्वा कतिपाहेनेव गिहिभावं पापेतीति एवं एवरूपं पुग्गलं किलेसमारो अत्तनो वसे वत्तेतीति

65 अत्थो ।

असुभानुपरिस्सन्ति दससु असुभेषु अञ्जतरं असुभं पस्सन्तं पटिकूलमनसिकारे युतं केसे असुभतो पस्सन्तं लोमे नखे दन्ते तचं वण्णं सण्ठानं असुभतो पस्सन्तं । इन्द्रियेषु छसु इन्द्रियेषु । सुसंवृतन्ति निमित्तादिग्गाहरहितं पिहितद्वारं ।

70 अमत्तञ्जुतापटिक्खेपेन भोजनमिह च मत्तञ्जुं । सद्धन्ति कम्मस्स चैव फलस्स च सदहनलक्खणाय लोकिकाय सद्धाय चैव तीसु वत्थूसु अवेच्चप्पसादसङ्घाताय लोकुत्तरसद्धाय च समन्नागतं । आरद्धवीरियन्ति पग्गहितवीरियं परिपुण्णवीरियं । तं वेति एवरूपं तं पुग्गलं यथा दुव्वलवातो सणिकं पहरन्तो एकग्घनं सेलं चालेतुं न

75 सक्कोति, तथा अब्भन्तरे उप्पज्जमानोपि दुव्वलकिलेसमारो नप्पसहति, खोभेतुं वा चालेतुं वा न सक्कोतीति अत्थो ।

तापि खो तस्स पुराणदुत्तियिकायो थेरं परिवारेत्वा “त्वं कं आपुच्छित्वा पव्वजितो, इदानि गिही भविस्ससि न भविस्ससी”तिआदीनि वत्वा कासावं नीहरितुकामा अहेसुं थेरो

80 तासं आकारं सल्लक्खेत्वा निसिन्नासना वुद्धाय इद्धिया उप्पत्तित्वा कूटागारकण्णिकं द्विधा भिन्दित्वा आकासेनागन्त्वा सत्थरि गाथा परियोसापेन्तेयेव सत्थु सुवण्णवण्णं सरीरं अभित्थवन्तो अकासतो ओतरित्वा तथागतस्स पादे वन्दि ।

गाथापरियोसाने सम्पत्तभिक्खू सोतापत्तिफलादीसु

85 पतिट्ठहंसूति ।

महाकालत्थेरवत्थु छट्ठं ।

७. देवदत्तवत्थु

90

अनिक्कसावोति इमं धम्मदेसनं सत्था जेतवने विहरन्तो राजगहे देवदत्तस्स कासावलाभं आरब्भ कथेसि ।

एकस्मिन्नि समये द्वे अग्गसावका पञ्चसते पञ्चसते अत्तनो अत्तनो परिवारे आदाय सत्थारं आपुच्छित्वा वन्दित्वा

95 जेतवनतो राजगहं अगमंसु । राजगहवासिनो द्वेपि तयोपि बहूपि एकतो हुत्वा आगन्तुकदानं अदंसु । अथेकदिवसं आयस्मा सारिपुत्तो अनुमोदनं करोन्तो “उपासका एको सयं दानं देति, परं न समादपेति, सो निव्वत्तनिव्वत्तद्धाने भोगसम्पदं लभति, नो परिवारसम्पदं । एको सयं न देति, परं समादपेति, सो

100 निव्वत्तनिव्वत्तद्धाने परिवारसम्पदं लभति, नो भोगसम्पदं । एको सयमिपि न देति, परमिपि न समादपेति, सो निव्वत्तनिव्वत्तद्धाने कञ्जिकमत्तमिपि कुच्छपूरं न लभति, अनाथो होति निप्पच्चयो । एको सयमिपि देति, परमिपि समादपेति, सो निव्वत्तनिव्वत्तद्धाने अत्तभावसतेपि अत्तभावसहस्सेपि अत्तभावसतसहस्सेपि

105 भोगसम्पदञ्चेव परिवारसम्पदञ्च लभती”ति एवं धम्मं देसेसि ।

तमेको पण्डितपुरिसो धम्मं सुत्वा “अच्छरिया वत भो, अब्भुता वत भो धम्मदेसना, सुकारणं कथितं, मया इमासं द्विन्नं सम्पत्तीनं निष्पादकं कम्मं कातुं वट्टती”ति चिन्तेत्वा – “भन्ते, स्वे मय्हं भिक्खं गण्हथा”ति थेरं निमन्तेसि । “कित्तकेहि ते भिक्खूहि

- 110 अत्थो उपासका”ति । “कित्तका पन वो, भन्ते, परिवारा”ति ? “सहस्समत्ता उपासका”ति । “सब्बेहि सद्वियेव स्वे भिक्खं गण्हथ, भन्ते”ति । “थेरो अधिवासेसि” । उपासको नगरवीथियं चरन्तो – “अम्मा, ताता, मया भिक्खुसहस्सं निमन्तितं, तुम्हे कित्तकानं भिक्खूनं भिक्खं दातुं सक्खिस्सथ, तुम्हे कित्तकान”न्ति
- 5 समादपेसि । मनुस्सा अत्तनो अत्तनो पहोनकनियामेन – “मयं दसन्नं दस्साम, मयं वीसतिया, मयं सतस्सा”ति आहंसु । उपासको – “तेन हि एकस्मिं ठाने समागमं कत्वा एकतोव परिविसिस्साम सब्बे तिलतण्डुलसप्पिमधुफाणितादीनि समाहरथा”ति एकस्मिं ठाने समाहरापेसि ।
- 10 अथस्स एको कुटुम्बिको सतसहस्सग्घनिकं गन्धकासाववत्थं दत्वा – “सचे ते दानवत्तं नप्पहोति, इदं विस्सज्जेत्वा यं ऊनं, तं पूरेय्यासि । सचे पहोति, यस्सिच्छसि, तस्स भिक्खुनो ददेय्यासी”ति आह । तदा तस्स सब्बं दानवत्तं पहोसि, किञ्चि ऊनं नाम नाहोसि । सो मनुस्से पुच्छ – “इदं,
- 15 अय्या, कासावं एकेन कुटुम्बिकेन एवं नाम वत्वा दिन्नं अतिरेकं जातं कस्स नं देमा”ति । एकच्चे “सारिपुत्तथेरस्सा”ति आहंसु । एकच्चे “थेरो सस्सपाकसमये आगन्त्वा गमनसीलो, देवदत्तो अम्हाकं मङ्गलामङ्गलेसु सहायो उदकमणिको विय निच्चं पतिट्ठितो, तस्स तं देमा”ति आहंसु । सम्बहुलिकाय कथायपि
- 20 देवदत्तस्स दातव्व”न्ति वत्तारो बहुतरा अहेसुं, अथ नं देवदत्तस्स अदंसु । सो तं छिन्दित्वा सिव्वित्वा रजित्वा निवासेत्वा पारुपित्वा विचरति । तं दिस्वा मनुस्सा “नयिदं देवदत्तस्स अनुच्छविकं, सारिपुत्तथेरस्स अनुच्छविकं । देवदत्तो अत्तनो अननुच्छविकं निवासेत्वा पारुपित्वा विचरती”ति वदिंसु । अथेको दिसावासिको
- 25 भिक्खु राजगहा सावत्थि गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा कतपटिसन्थारो सत्थारा द्विन्नं अगगसावकानं फासुविहारं पुच्छतो आदितो पट्टाय सब्बं तं पवत्तिं आरोचेसि । सत्था “न खो भिक्खु इदानेवेसो अत्तनो अननुच्छविकं वत्थं धारेति, पुव्वेपि धारेसियेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि –
- 30 अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बाराणसिवासी एको हत्थिमारको हत्थि मारेत्वा मारेत्वा दन्ते च नखे च अन्तानि च घनमंसञ्च आहरित्वा विक्कणन्तो जीवितं कप्पेति । अथेकस्मिं अरञ्जे अनेकसहस्सा हत्थिनो गोचरं गहेत्वा गच्छन्ता पच्चेकबुद्धे दिस्वा ततो पट्टाय गच्छमाना

- 35 गमनागमनकाले जणुकवेहि निपतित्वा वन्दित्वा पक्कमन्ति । एकदिवसञ्चि हत्थिमारको तं किरियं दिस्वा – “अहं इमे किच्छेन मारेमि, इमे च गमनागमनकाले पच्चेकबुद्धे वन्दन्ति, किं नु खो दिस्वा वन्दन्ती”ति चिन्तेन्तो – “कासाव”न्ति सल्लक्खेत्वा, “मयापि इदानि कासावं लद्धं वट्ठी”ति चिन्तेत्वा एकस्स
- 40 पच्चेकबुद्धस्स जातस्सरं ओरुक्क न्हायन्तस्स तीरे ठपितेसु कासावेसु चीवरं थेनेत्वा तेसं हत्थीनं गमनागमनमग्गे सत्तिं गहेत्वा ससीसं पारुपित्वा निसीदति । हत्थिनो तं दिस्वा – “पच्चेकबुद्धो”ति सञ्जाय वन्दित्वा पक्कमन्ति । सो तेसं सब्बपच्छतो गच्छन्तं सत्तिया पहरित्वा मारेत्वा दन्तादीनि गहेत्वा
- 45 सेसं भूमियं निखणित्वा गच्छति । अपरभागे बोधिसत्तो हत्थियोनियं पटिसन्धि गहेत्वा हत्थिजेट्टको यूथपति अहोसि । तदापि तथेव करोति । महापुरिसो अत्तनो परिसाय परिहानि अत्वा, “कुहिं इमे हत्थी गता, मन्दा जाता”ति पुच्छित्वा, “न जानाम, सामी”ति वुत्ते, “कुहिञ्चि गच्छन्ता मं अनापुच्छित्वा न
- 50 गमिस्सन्ति, परिपन्थेन भवितव्व”न्ति वत्वा, “एकस्मिं ठाने कासावं पारुपित्वा निसिन्नस्स सन्तिका परिपन्थेन भवितव्व”न्ति परिसङ्कित्वा, “तं परिग्गण्हितुं वट्ठी”ति सब्बे हत्थी पुरतो पेसेत्वा सयं पच्छतो विलम्बमानो आगच्छति । सो सेसहत्थीसु वन्दित्वा गतेसु महापुरिसं आगच्छन्तं दिस्वा चीवरं सहरित्वा सत्तिं
- 55 विस्सज्जि । महापुरिसो सत्तिं उप्पट्टपेत्वा आगच्छन्तो पच्छतो पटिक्कमित्वा सत्तिं विवज्जेसि । अथ नं “इमिना इमे हत्थी नासिता”ति गण्हितुं पक्खन्दि । इतरो एकं रुक्खं पुरतो कत्वा निलीयि । अथ “नं रुक्खेन सद्धिं सोण्डाय परिक्खपित्वा गहेत्वा भूमियं पोथेस्सामी”ति तेन नीहरित्वा दस्सितं कासावं दिस्वा –
- 60 “सचाहं इमस्मिं दुब्बिस्सामि, अनेकसहस्सेसु मे बुद्धपच्चेकबुद्धीणासवेसु लज्जा नाम भिन्ना भविस्सती”ति अधिवासेत्वा – “तया मे एत्तका जातका नासिता”ति पुच्छि । “आम, सामी”ति । “कस्मा एवं भारियकम्ममकासि, अत्तनो अननुच्छविकं वीतरागानं अनुच्छविकं वत्थं परिदहित्वा एवरूपं
- 65 कम्मं करोन्तेन भारियं तया कत”न्ति । एवञ्च पन वत्वा उत्तरिपि नं निग्गण्हन्तो “अनिक्कसावो कासावं ... पे० स वे कासावमरहती”ति गाथं वत्वा – “अयुत्तं ते कत”न्ति वत्वा तं विस्सज्जेसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा, “तदा हत्थिमारको

- 70 देवदत्तो अहोसि, तस्स निग्गाहको हत्थिनागो अहमेवा”ति जातकं समोधानेत्वा, “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि देवदत्तो अत्तनो अननुच्छविकं वत्थं धारेसियेवा”ति वत्वा इमा गाथा अभासि—

९. “अनिक्कसावो कासावं, यो वत्थं परिदहिस्सति ।

अपेतो दमराब्धेन, न सो कासावमरहति ॥

75 १०. “यो च वन्तकासावस्स, सीलेसु सुसमाहितो ।

उपेतो दमसच्चेन, स वे कासावमरहती”ति ॥

छद्दन्तजातकेनापि (जा०) च अयमत्थो दीपेतब्धो ।

तत्थ अनिक्कसावोति रागादीहि कसावेहि सकसावो । परिदहिस्सतीति निवासनपारुपनअत्थरणवसेन परिभुञ्जिस्सति ।

80 परिधस्सतीतिपि पाठो । अपेतो दमसच्चेनाति इन्द्रियदमेन चैव परमत्थसच्चपक्खिकेन वचीसच्चेन च अपेतो, वियुत्तो परिच्चत्थोति अत्थो । न सोति सो एवरूपो पुग्गलो कासावं परिहितुं नारहति । वन्तकसावस्साति चतूहि मग्गेहि वन्तकसावो छड्डितकसावो पहीनकसावो अस्स । सीलेसूति चतुपारिसुद्धिसीलेसू ।

85 सुसमाहितोति सुट्ठु समाहितो सुट्ठितो । उपेतोति इन्द्रियदमेन चैव वुत्तप्पकारेण च सच्चेन उपगतो । स वेति सो एवरूपो पुग्गलो तं गन्धकासाववत्थं अरहतीति ।

गाथापरियोसाने सो दिसावासिको भिक्खु सोतापन्नो अहोसि, अब्बेपि बहू सोतापत्तिफलादीनि पापुणिसु । देसना

90 महाजनस्स सात्थिका अहोसीति ।

देवदत्तवत्थु सत्तमं ।

95 द. सारिपुत्तत्थेरवत्थु

असारे सारमतिनोति इमं धम्मदेसनं सत्था वेलुवने विहरन्तो अग्गसावकेहि निवेदितं सच्चयस्स अनागमनं आरब्भ कथेसि ।

100 तत्रायं अनुपुब्बिकथा – अम्हाकञ्चि सत्था इतो कप्पसतसहस्साधिकानं चतुन्नं असङ्गचेय्यानं मत्थके अमरवतिया नाम नगरे सुमेधो नाम ब्राह्मणकुमारो हुत्वा सब्बसिप्पेसु निष्फत्तिं पत्वा मातापितूनं अच्चयेन अनेककोटिसङ्गचं धनं परिच्चजित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा हिमवन्ते वसन्तो भानाभिञ्जा निव्वत्तेत्वा

105 आकासेन गच्छन्तो दीपङ्करदसबलस्स सुदस्सनविहारतो रम्मवतीनगरं पविसनत्थाय मग्गं सोधयमानं जनं दिस्वा सयम्पि एकं पदेसं गहेत्वा मग्गं सोधेति । तस्मिं असोधितेयेव आगतस्स सत्थुनो अत्तानं सेतुं कत्वा कलले अजिनचम्मं अत्थरित्वा “सत्था ससावकसङ्घो कललं अनक्कमित्वा मं अक्कमन्तो गच्छतू”ति

110 निपन्नो । सत्थारा तं दिस्वाव “बुद्धङ्करो एस, अनागते

“पञ्जा नरान रतन”

नेपालका बौद्ध जनजाती

परियत्ति सद्धम्म कोविद मध्यम वर्ष

(कक्षा ९, छैठौं पत्र)

नेपालका बौद्ध जनजाती प्राप्ताङ्क २० अंक, ८ घण्टा

लेखक - भिक्षु सदरर्शन महास्थविर

Dhamma.Digital

मगर बौद्ध

नेपालका विभिन्न मूल जनजाति बौद्धहरू मध्ये मगर जाति जाति पनि एक मूल जनजाति हो, तर अरू जनजातिहरू भन्दा मगरहरूले आफूलाई बौद्ध भन्न बिसेका छन् । बौद्ध चालचलन छाडेर गए । यसले गर्दा भेरी नदीको माथितिर बस्ने तिब्बती भाषा बोल्नेहरूले मात्र बुद्धधर्म मानिरहेका छन् भन्ने भ्रम पैदा भइसक्यो । साँच्चै भन्ने हो भने, इतिहासअनुसार खोतलेर हेर्ने हो भने इतिहासको सुरुदेखि मगरहरू बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित छन् ।

ललितविस्तरमा शाक्यमुनि बुद्ध लुम्बिनी उपवनमा जन्म हुनुभएको बेला नन्द र उपनन्द भन्ने दुई नागहरूले तातो र चिसो पानीले नुहाइदिएको वर्णन छ । त्यस्तै नै कोलियहरूले आठ भागमा एक भाग बुद्धका अस्थिधातु ल्याएर, ती अस्थि राखेर स्तूप बनाएका थूपवंशमा आएका छन् । यदि यी नागहरू सर्प विशेष जाति होइन, मनुष्य जाति विशेष हुन् भने यी कोलियहरूसँग बसेका यहाँका पुराना जाति हुन् । पछि यी बिस्तारै माथितिर पूर्व-पश्चिम दिशातिर गए । पाल्पालीसेन वंशावली अनुसार एक समय यी एकदमै शक्तिशाली पनि भए । त्यसैले उनीहरूका नाइके अर्थात् मगर राजालाई “नागभूपति” सम्म पनि भन्न थाले, फेरि यिनीहरूको लुम्बिनीको उत्तरमा महाभारत पर्वतश्रृंखलामा “बलढ्याङ गढी” थियो लुम्बिनीको ठीक पूर्वतिरको नवलपरासिका मगरहरूको बस्ती घना भएको देवचुली र वरचुली पर्वत क्रमको फाँट मगर नागराजहरूको राज्य हुनुपर्दछ ।

यी मगरहरू माथितिर उत्तरतिर गएर व्यापक भएर । पाल्पाली मगर र गुल्मीका मगरका बीचमा गई खोजनीति गर्नुपर्ने देखिन्छ । कुनै समय पाल्पा बुद्धधर्म, दक्षिण उत्तरमा तिब्बत चीन सम्मको बौद्ध साँस्कृतिक र आर्थिक प्रचार प्रसारको बाटो थियो । गुल्मीका सुवर्णकार राना मगरले ने. सं. ११९ (वि.सं. १०५६) मा लेख्नुभएका संस्कृत भाषाको “अष्ट सहश्रिका प्रज्ञापारमिता” किताब र लमजुङ्गका गंगा राना मगरले लेखेका संस्कृत भाषाको “अष्ट सहश्रिका प्रज्ञापारमिता” किताब ल्हासाको बौद्ध गुम्बामा पुगेको यसको प्रमाण हो । यसले यो कुरा पनि भन्छ, मध्यकाल अगाडिसम्म मगरहरू बौद्ध ग्रन्थ पढ्ने र बोल्नेहरू थिए ।

मगरहरू उत्तरबाट माथि जाँदै उत्तर पश्चिमतिरको कर्णाली र बीचको गण्डकी प्रदेशको बीचमा पुग्न गए । कर्णालीबाट माथि गएका बौद्ध कला संस्कृतिको एक समयको एकदमै अगाडि रहेको सुर्खेत हुँदै गएको हुनुपर्दछ । कर्णाली र गण्डकीको बीचको क्षेत्र मगरहरूको प्रभुत्व भएको ठाउँ भयो । यस भूभागमा सुनिएका स-साना राज्यहरू “बाह्र मगराति” नामले प्रसिद्ध छन् ।

आजको एककृत नेपाल निर्माण गर्न मगर जातिको एकदमै ठूलो हात छ । कास्की लमजुङ्गदेखि श्री ५ बडा महाराजाधिराजका पूर्वजहरूसँग मिलेर मगरहरूले श्री ५ बडा महाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहलाई चाहिने सहयोग गरे । यसले गर्दा ठकुरी र क्षेत्रीहरूले मगरहरूलाई आफ्नै दाजुभाइ जस्तै माने । साँच्चै भन्ने हो भने, त्यसबेला देखि मगरहरूले आफ्नो संस्कार र धर्मलाई बिसँदै गए । जब शाहवंशको उन्नति हुँदै गयो मगरहरू मध्ये सेना र दरबारको छायाँमा माथिल्लो तहमा पुगेका मगरहरूले आफूलाई ठकुरी र क्षेत्री धर्म र संस्कारमा मात्र पुऱ्याएका थिएनन् कतिपय मगरहरू ठकुरी र क्षेत्री नै भए । मगरहरूले खानीको काम र कृषि पशुपालन काम अतिरिक्त सैनिक पेशा पनि आफ्नो माने । यिनीहरू लुम्बिनी, राप्ती र धौलागिरी

अञ्चलमा मात्र होइन तराईसम्म पनि फैलिए । अधिराज्यको ठाउँठाउँमा तामा खानीमा काम गर्दागर्दै ढुङ्गाको काम गर्ने र घर बनाउने काममा पनि दक्ष हुँदै गए । बाक्लो बस्ती छाडेर गएका मगरहरूले नेपाली र तिब्बती भाषा नै आफ्नो भाषा जस्तै माने ।

मगरहरू अनुशासन र बहादुरीमा एकदमै नामी छन् । घरका ठूलाबडालाई एकदमै मान राख्छन् । मगरहरू फैलिँदै गए अनुसार विभिन्न थरका पनि भए । आले, आग्री, बेदलासी, राना, कसु, भुसाल, मरकुल, बुढाथोकी, एसमाली, घर्ती, थापा, पुन, गुरुङ्गचन, भुरुङ्गचन, भस्की, रेवाली, हिस्की, रखाल, सिदारी, थुम्सिङ्ग यस्ता नै थर हुन् । आले थरमा दूध आले, फेदी आले, तोर्धाकी आले, सूर्यवंशी आले भनेका पनि छन् । त्यस्तै नै थापामा पनि तुङ्गलामी, अस्लामी, प्रलामी, दर्लामी, राजसकोति, सिंजापती, सिंजाली र फेवाथापा छन् । पुनमा तिके, पेगेल पुन छन् भने घर्तीमगरमा पनि रुमखामी, बैजाली तिके, फुङ्गजा, रोकाहा, घर्ती छन् । त्यस्तै रानामा खसु भुसाल, मुर्त छन् ।

मगर जातिका रीतिथिति एकदमै छयासमिस भइसकेको छ । म्याग्दी र डोल्पाका मगरहरू धेरैजस्ता अरू नै मगरहरू भन्दछन् । आफू नजिक भएका जातिका रीतिथितिसँग संगत गर्नुपर्ने भएर मगर जातिको रीतिथिति पनि भिन्न भिन्न ठाउँमा भिन्न भिन्न देखा परे । उत्तरतिर रहेका मगरहरूको रीतिथिति र ब्राह्मण क्षेत्रीहरूसँग बस्नेका रीतिथिति फरक छन् । त्यसै पनि यति कुरा स्पष्ट हुन्छ, यिनीहरूको पुरानो रीतिथिति मङ्गोलियन समूहको रीतिथिति हो । यिनीहरूको धेरै ठाउँमा “मामाचेली फुपुचेली” को “मामाचेल फुपुचेली” सँग विवाह हुन्छ । उमेर भएपछि आफूलाई मन पर्ने केटीलाई हाँसी-खेली, मन परेपछि तानेर लगी विवाह गर्ने चलन छ । यसलाई “केटी छोप्ने” भनिन्छ ।

विवाह गरेको केही समयपछि केटा-केटी जोडी केटीको आमाबुवाकहाँ छयाङ्ग र खानेकुरा लिएर जान्छ । यतिबेला नै “काख छोडाउने” भनी केटीको बुबालाई पैसा दिन्छ । त्यसको तीन दिन पछि “पाइला फर्काउने” भनी केटीको आफ्नो घरमा जानुपर्छ । त्यतिबेला नै आमाबुवाले आफ्नो छोरीलाई भाँडाकुँडा, गरगहना, कपडा दिई पठाउँछन् ।

Dhamma.Digital

गुरुङ्ग बौद्ध

नेपालका मूल जनजाति बौद्धहरूमध्ये अहिलेसम्म पनि आफूलाई बौद्ध भनिरहेका जाति गुरुङ्ग पनि हो । यी अन्नपूर्ण मनासलु र हिमालचुली पहाडको दक्षिणतिर बस्ने हुन् भनिन्छ तर आजकाल पूर्वी पहाडको ठाउँ ठाउँमा पुगेका छन् । कतिपय गुरुङ्गहरू काठमाडौं उपत्यकामा र मधेशका फाँटमा पनि पुगेका छन् । गुरुङ्गहरूको थितिरीति चलिरहेको संस्कार स्वरूपलाई मनन गरेमा यिनीहरूमा मूल धर्म अनि पछि स्वीकार गरेका धर्मलाई देख्न सक्दैनौं । अब दक्षिणतिर फैलिएका गुरुङ्गहरूको मात्र चालाबाला हेर्ने हो भने यी कुन धर्मबाट बुद्धधर्ममा परिवर्तित भएका हुन् भनी थाहा पाउन सकिँदैन । किनकि गुरुङ्गजातिहरूले आफ्नो आसपास भएका जनजातिहरूको संस्कारलाई पनि स्वीकार गरेका छन् । त्यस्तै नै सेनामा भर्ना भएर अलि सम्पन्न हुनासाथ हिन्दू धर्मको चालबाला अपनाएका (दुत्यंविपि) पनि छन् । विशेष गरी नेपालको शाहीसेनाको

उच्च हिन्दू वर्गहरूको सत्संगतले यिनीहरूले हिन्दू धर्मलाई आफ्नो नै सम्झी बाहुन पुरोहितहरूले जस्तै संस्कार गराएका छन् ।

गुरूङ्ग जाति साँच्चै भन्ने हो भने बोम्पो भन्ने पुरानो धर्मका अनुयायी हुन् । बोम्पो धर्म तिब्बतको पुरानो धर्मको नै अर्को रूप हो । यी भूतप्रेत, देवदेवीको तर्फबाट सुख दुःख हुने मान्ने भाँक्रीहरू जस्तै हुन् । जसरी तिब्बतीहरूले बोन धर्मलाई छोडी बुद्धधर्मलाई आफ्नो माने, त्यस्तै नै यिनीहरूले बोम्पो धर्मलाई छोडी बुद्धधर्मलाई आफ्नो मानेका हुन् ।

गुरूङ्गहरूको मुख्य पेशा कृषि हो । यिनीहरूले पशु पालन गर्छन् । अनि पशु पाल्नेहरूले कुकुर पाल्ने काम पनि गर्छन् ।

गुरूङ्ग जातिहरूको चारजाते सोह्रजाते भनी दुई जाति छन् । अनि चारजातेहरूले आफूहरूलाई सोह्रजातेहरूभन्दा माथिल्लो जाति भनी पनि मादन्छन् । चारजातेहरूमा घले, गादाने, लामा, लामिछाने हुन् भने सोह्रजातेहरूमा घ्याब्रे, क्याब्रे, रुकुम्चे, दुर्चे, योङ्ग, थोरामी आदि हुन् । यिनीहरूका आफ्ना पुरोहितहरूलाई घ्याब्रे भन्ने चलन छ । खालि लामाहरूको मात्र पुरोहित लामा हुन्छ । गुरूङ्ग जातिको मामाचेला चेली, फुपुचेला चेलीसँग विवाह हुन्छ । यसबाट थाहा हुन्छ कि गुरूङ्गहरू सात पुस्ता रगतको नाता भएकासँग विवाह गर्न नहुने हिन्दूहरू अवश्य होइनन् । अझ मामाचेला चेली, फुपुचेला चेली विवाहको सम्बन्ध तोडी अरूसँग विवाह गर्‍यो भने समाजलाई दोषसमेत दिने कुनै कुनै गुरूङ्ग जातिको व्यवहारमा अहिलेसम्म भएकोले यिनीहरू अहिन्दू संस्कारका मूल जनजातिका बौद्ध हुन् ।

गुरूङ्ग जाति युवा-युवती भएपछि आ-आफ्नो टोलमा साँभ्रतिर रोदीघर गई आ-आफू हाँसखेल, रसबसगर्ने चलन छ । यो भन्दै नेवार जातिको रसरङ्ग गर्न जाने (ख्यालि च्वंइथें) जस्तै हो । गुरूङ्ग जातिमा एक दुईवटा बेग्लै चालचलन छ । जस्तै विवाह गरेपछि बुहारी धेरैजसो माइतीमा नै बस्छिन् । अनि समय समयमा मात्र लोग्नेकोमा जान्छिन् । यसरी हुँदा हुँदै जब बुहारी बच्चाको आमा बन्दिछन्, त्यतिबेला मात्र उनीहरूको साँच्चै राम्रो विवाह भएको भान गर्छन् । बच्चाको आमा भइसकेपछि मात्र उनीहरू सधैं लोग्नेको घरमा बस्ने गर्छन् । अझ केटीको दाइजो पनि आमा भइसकेपछि मात्र लोग्नेको घरमा पुऱ्याइदिन्छ । गुरूङ्ग जातिमा पहिलो छोरा जन्मने बेला बच्चाको दोश्रो जन्मदिनमा आफ्नो चोकमा वा आफ्नो घर आँगनमा (लाछिइ) पुतपुत्ते भन्ने नाच नाच्च लगाउनुपर्छ । यस्तो नाच नाच्ने बच्चाहरूलाई आफूले सक्दो खुवाई पिलाई ३०/- रुपैयाँ ४०/- रुपैयाँ पैसा दिन्छन् । अनि यिनीहरूको चूडाकर्म गर्ने काममा काठमाडौँका ज्यापू जाति बन्धहरूको जस्तै टुप्पी राख्ने गर्दछन् । यो काम धेरैजसो बच्चाहरू पाँच वर्ष हुने बेला गर्ने हुन्छ । यो काम गर्न मामाहरू भए पुग्छ ।

गुरूङ्ग जाति नक्षत्र हेरी नाम अथवा बगाई पठाउँछन् । अनि उनीहरूको किरिया बस्ने एक वर्ष हुन्छ, तर दाजु भाइको किरिया बस्नेबेला १४ दिनमा किरिया बस्ने फुकाइन्छ । एक वर्षमा आमा बुबाको किरिया फुकाइन्छ । आजकाल यसलाई कम गरी ६ महिना गरेका छन् । यो किरिया फुकाउनेहरूलाई पाया भनिन्छ । यसबेला सिङ्ग भएको भ्ला भन्ने मान्छेको प्रतिमूर्ति बनाएर डोरीले बाँधेर डोरीको अर्को टुप्पो समाती, टाढा बाहिर लगी भेडाको बच्चालाई घ्याब्रेबाट

पूजाआजा सकाई बाहिर दोबाटो अथवा चौबाटोमा लगी माछ । यसो गर्दा पितृऋणवाट वा मातृऋणवाट मुक्त हुने विश्वास गर्छन् वा मातृ-पितृ स्वर्ग गमन भएको विश्वास गर्छन् । आमाबाबुको सम्झनामा पोखरी बनाउने, सतल बनाउने पनि गर्छन् । गुरूङ्ग जातिको चारघलेको संस्कार विधि तामाङ्ग र शेर्पा जातिको पूजाआजासँग मिल्छ । कास्की जिल्लाको गुरूङ्गहरू बीच सोरथि र घाण्डो भन्ने तान्त्रिक चाड छ । घाण्डु भन्ने नाच श्री पञ्चमीको दिनदेखि वैशाख पूर्णिमा सम्म नचाइन्छ । यो नाचमा ११ वर्ष देखि १८, १९ वर्ष उमेर सम्मका केटीहरू हुन्छन् । यो नाच सिकाउने केटीहरू हुन्छन् । यो नाच नाच्नेहरूलाई देवता चढाइदिने कुरुवा भन्ने हुन्छन् । यो नाच नाचन सुचि निचि गर्नुपर्छ । केही नियममा पनि बस्नुपर्छ । नेवारहरूको गाँ नाच, सिकालि नाच आदि जस्तै नकाप राख्नुपर्दैन । फेरि नाच नाच्ने र नाच सिकाउने केटाहरू हुन्छन् । गुरूहरूले साधना गरी मात्र नाच गर्नेहरू निकाल्छन् । यसरी हेर्नेबेला गुरूङ्ग जातिको नाच बौद्ध तान्त्रिक नाच र प्राचीन मातृ सत्ताको नाच मिसिएको हामीले देख्छौं । गुरूङ्गहरूको संस्कारमा शील समाधिको कुरा खास देखिँदैन । खालि तान्त्रिक देव देवीको सम्बन्ध र यिनीहरूका लामाहरूले पाठ गर्नेमा मात्र बौद्ध संस्कृति देखिन्छ ।

